

Vlaanderen
is open ruimte

Evaluatiestudie lokale voedselprojecten

Studierapport

VLAAMSE
LAND
MAATSCHAPPIJ

VLM.be

COLOFON

Uitvoerder:

Idea Consult
Jozef II-sstraat 40 B1
1000 Brussel
info@ideaconsult.be
www.ideaconsult.be

Opdrachtgever:

Vlaamse Landmaatschappij
Koning Albert II-laan 19 bus 152
1210 Brussel
info@vlm.be
www.vlm.be

Coverfoto: ©IdeaConsult

Datum Rapport: juni 2025

INHOUD

1	Situering & Inhoud	5
1.1	Context & doel van de studie	5
1.1.1	Context & situering van de opdracht	5
1.1.2	Doel van de opdracht: evalueren, inspireren en beleidsadvies	5
1.2	Ondernomen stappen – analytische input voor dit rapport	7
1.3	Inhoud van dit rapport	7
2	Beschrijvende bevindingen uit de 25 projecten en 5 goede praktijken	8
2.1	De 25 projecten nader getypeerd	8
2.1.1	Focus en opzet van de projecten	9
2.1.2	Belangrijkste types activiteiten	10
2.2	Actoren en samenwerking	11
2.2.1	Betrokken actoren en hun rol in de projecten	12
2.2.2	Samenwerking	16
2.3	Financiering	19
2.3.1	Financiering als startpunt en hefboom voor innovatie en samenwerking	19
2.3.2	Cruciaal voor coördinatie en continuïteit	19
2.3.3	Beperkte ruimte voor fysieke infrastructuur en investeringen	20
2.4	Innovatie en ketenontwikkeling	20
2.4.1	Sociale innovatie als algemeen kenmerk voor gebiedsgerichte plattelandsprojecten...	20
2.4.2	... maar onderzoeksmatig gezien beperkt	21
2.4.3	(Korte) Ketenontwikkeling: jazeker, maar potentieel voor meer	22
2.5	Beleidsinbedding	26
2.5.1	Lokale beleidskadering, maar weinig strategisch of structureel	26
2.5.2	Vlaams beleidskader in ontwikkeling biedt aanknopingspunten	27
2.5.3	Beperkingen in de regelgeving en een veelheid aan regels	30
2.6	Bereik en resultaten	31
2.6.1	Lokaal bewustzijn en nieuwe samenwerkingen als positieve resultaten	31
2.6.2	Beperkt bereik van individuele projecten en uitdaging van duurzame verderzetting en opschaling	32
3	Conclusies en implicaties voor toekomstige initiatieven	34
3.1	Directe werking rond verschillende componenten van een lokaal en veerkrachtig voedselsysteem	34
3.2	Vernieuwende initiatieven met betrokkenheid van diverse actoren	35
3.3	Bestending en uitbouw van initiatieven krijgt aandacht	37

1 SITUERING & INHOUD

We starten met nog eens een overzicht van de aanleiding en de inhoud van de opdracht. Vervolgens overlopen we onze aanpak voor de evaluatie van 25 casestudies en vatten we kort de inhoud van dit rapport samen.

1.1 CONTEXT & DOEL VAN DE STUDIE

1.1.1 Context & situering van de opdracht

Binnen het kader van plattelandsbeleid kwam het belang van lokale voedselketens en -systemen de afgelopen jaren sterker op de voorgrond, en zijn diverse initiatieven genomen om het lokale voedsel- en ruraal beleid op dit vlak te versterken. Daarnaast is er in gebiedsgerichte projecten vanuit PDPOIII substantiële aandacht gegaan naar duurzame voedselproductie en -consumptie (Leader, Omgevingskwaliteit, maar ook het provinciale Platteland+). Dit heeft geleid tot tal van lokale projecten die zich richten op thema's zoals korte ketens, voedsel-verspilling, de relatie tussen boeren en burgers, streekproducten, landbouweducatie, voedseldistributieplatforms, lokale voedselstrategieën, en meer. In het nieuwe GLB wordt nog sterker de nadruk gelegd op de verduurzaming van primaire productie, en blijft lokale duurzame voedselproductie en -consumptie een belangrijk thema in de maatregelen gericht algemene plattelandsontwikkeling, met name via LEADER met lokale ontwikkelingsplannen op maat van het betreffende LEADER-gebied.

Het doel van deze studie is een antwoord bieden op de kernvraag hoe het Vlaams plattelandsbeleid kan bijdragen aan een veerkrachtig lokaal voedselsysteem. Het antwoord daarop is een diepgaande analyse van eerder uitgevoerde "voedsel"-projecten en een resem aanbevelingen voor toekomstige projecten en beleidsinitiatieven.

De studie komt op een uitgelezen moment. We staan aan de start van een nieuwe periode (2023 – 2027) van plattelandsontwikkeling. De voedselprojecten zijn aan afronding toe en de tijd is rijp voor een focus op de inspanningen en resultaten. We waarderen de projecten, gaan ze evalueren en trekken lessen voor de toekomst. Het eindresultaat wordt een inspirerend werk met concrete aanbevelingen voor het beleid.

1.1.2 Doel van de opdracht: evalueren, inspireren en beleidsadvies

Het onderzoek bestaat uit drie onderling verbonden componenten:

1. Analyse van uitgevoerde (plattelands)projecten.
2. Formulering van beleidsaanbevelingen en praktische handvaten voor (plattelands)beleid en toekomstige projecten.
3. Verzameling van inspirerende voorbeelden.

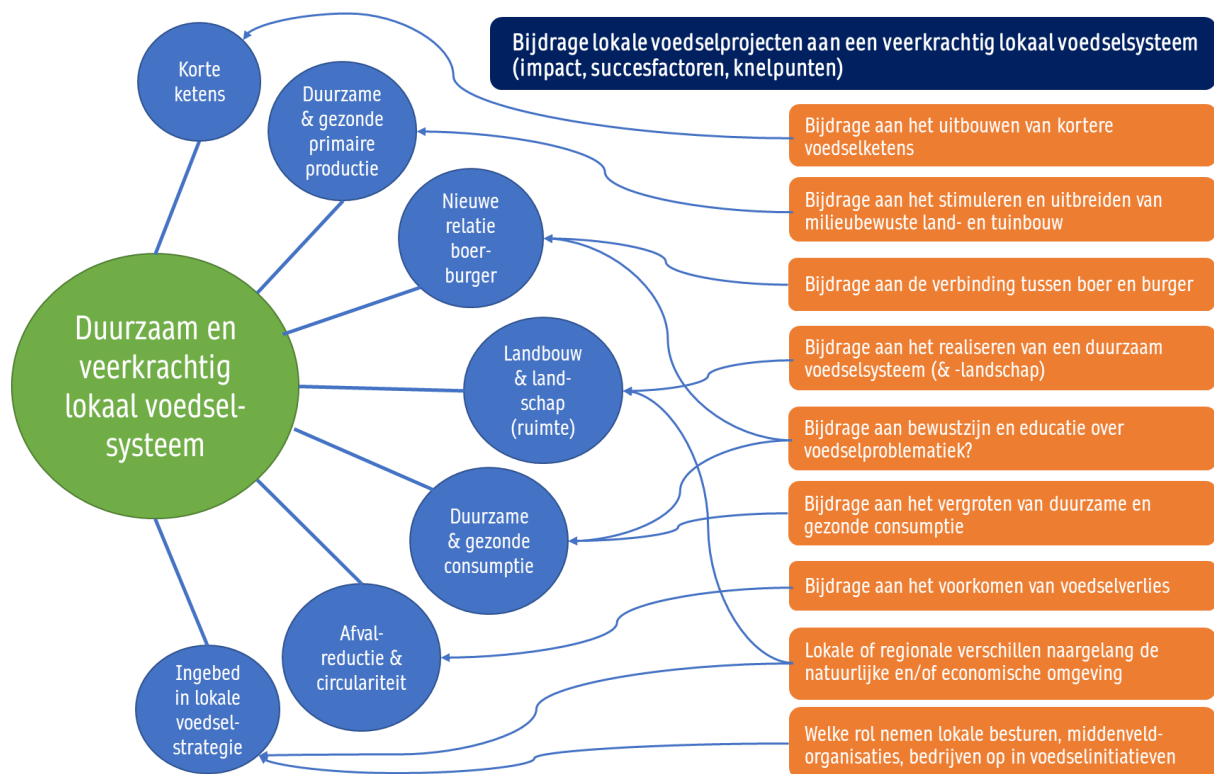
In het eerste deel van de opdracht evalueren we 25 projecten gefinancierd onder PDPO III (vnl. maatregelen Leader en Omgevingskwaliteit) en Platteland+. We beoordelen de projectresultaten met betrekking tot voedsel uit PDPO III en vergelijkbare programma's in functie van hun doel.

////////////////////////////////////

Naast de evaluatie heeft dit onderzoek als doel om toekomstige projecten en beleidsinitiatieven te inspireren. We bieden praktische inzichten aan zowel actoren in de praktijk als aan het beleid, gebaseerd op ervaringen uit voorgaande plattelandsprojecten gericht op voedsel. De evaluatie draagt ook bij tot het identificeren van criteria en indicatoren voor beleidsmonitoring en -evaluatie.

De lijst met projecten wordt samengesteld rond/in functie van de thema's die in het bestek naar voor komen: korte keten, voedselverspilling, relatie boer-burger, streekproducenten en -identiteit, landbouweducatie, voedsel-distributieplatformen, lokale voedselstrategieën, e.a. Deze thema's zijn ook duidelijk herkenbaar in de geformuleerde onderzoeksvragen. De figuur hieronder verbindt de dimensies van de voedseltransitie met deze onderzoeksvragen. Dit dient als richtlijn voor het onderzoek en helpen bij het structureren van het analytische proces rond de bijdrage van de projecten aan de voedseltransitie alsook de rapportage van de bevindingen.

Figuur 1: Onderzoekskader

1.2 ONDERNOMEN STAPPEN – ANALYTISCHE INPUT VOOR DIT RAPPORT

We lijsten hieronder de ondernomen onderzoeksstappen nog eens op, voortbouwend op de reeds verzamelde input voor het vorige tussentijds rapport

- Screening Europese en Vlaamse beleidscontext en concrete initiatieven (scoping en doorlopend);
- Evaluatie 25 lokale voedselprojecten op basis van documentstudie per case, bevraging via gestandaardiseerde vragenlijst en een diepte-interview met elke projectpromotor, verwerkt in een vaste template/fiche;
- Diepte-analyse van 5 uit de 25 cases met een locatiebezoek en groepsgesprek met de verschillende projectpartners (zie bijlage 2) (telkens met eigenstandig case-verslag);
- Een eerste reflectiesessie met het expertenpanel op basis van het eerste tussentijdse rapport en lopende casestudies (verwerkt in eigenstandig verslag);
- Documentanalyse en gesprekken met verschillende goede praktijken in Vlaanderen en Wallonië (zie bijlage 3) (telkens met eigenstandig verslag).

1.3 INHOUD VAN DIT RAPPORT

Bovenstaande vormt de analytische input voor dit tweede tussentijdse rapport. We verrijken vanuit de cases en goede praktijken de beschrijvende analyse die we al een stuk uitwerkten in het eerste rapport (hoofdstuk 2).

Vervolgens formuleert hoofdstuk 3 de belangrijkste overkoepelende conclusies uit over de tastbare duurzame resultaten en effecten van de lokale projecten en hun bijdrage van de lokale projecten aan een lokaal en duurzaam voedselsysteem in Vlaanderen. We gaan daarbij ook in op succesfactoren en hefboomen die deze bijdrage naar de toekomst toe nog kunnen versterken.

Hoofdstuk 4 gaat in op enkele praktische en beleidsconcepten als mogelijke onderbouw voor de verdere beleidsmatige en functioneel-operationele inbedding en ontwikkeling van lokale voedselprojecten om hun effectiviteit en potentiële bijdrage binnen de beoogde Vlaamse voedseltransitie te optimaliseren.

Tenslotte formuleert Hoofdstuk 5 de concrete lessen en aanbevelingen voor zowel beleid (VLM) als LEADER-praktijk (projectpromotoren, LAGS,...).

2 BESCHRIJVENDE BEVINDINGEN UIT DE 25 PROJECTEN EN 5 GOEDE PRAKTIJKEN

Dit hoofdstuk beschrijft de evaluatieve uitgevoerde casestudies tot nu toe. We overlopen de verschillende behandelde topics, en gaan daarmee in op de evaluatievragen zoals die in het onderzoekskader geformuleerd werden.

2.1 DE 25 PROJECTEN NADER GETYPEERD

Tabel 1 geeft een overzicht van de thema's van de 25 projecten zoals aangegeven bij goedkeuring. Het valt op dat bij goedkeuring 'Streekidentiteit', 'Armoede en kwetsbaarheid' en 'Streekproducten en lokale markten' de vaakst gekozen thema's zijn. Tijdens de gespreken merken we evenwel dat de projecten vaak meerdere thema's bestrijken. Dit zetten we hieronder verder uiteen.

Tabel 1: Overzicht focus van de 25 voedselprojecten

Thema's	Totaal	Antwerpen	Limburg	Oost-Vlaanderen	Vlaams-Brabant	West-Vlaanderen	Projecten
Streekidentiteit	10	2		1	4	3	▶ Bio van veld tot schap ▶ Boer en dorp verbinden ▶ Boer zkt. Bank ▶ Boerenlandschap Pajottenland-Brussel ▶ Fruitige Voedselbossen ▶ Hup HUB Brussel ▶ Kempische ovenshotels ▶ KoKed: Korte Keten breed toegankelijk maken Diest ▶ Korte keten Meetjesland, kortbij! ▶ Voedselbos: Bois des Mille Couleurs
Armoede en kwetsbaarheid	4			1	1	2	▶ Bioboeren in de Westhoek - Samen Sterk ▶ Coöperatief aan- en verkoopplatform van en voor lokale producenten in Oost-Vlaanderen ▶ Foodsavers Westhoek ▶ Korte ketens voor innovatieve niche teelten
Streekproducten en lokale markten	4	1	2	1			▶ Boergondische Buren ▶ Duurzame producten uit het Limburgse landschap ▶ Lekker lokaal ▶ Open ruimte voor lokale voedselstrategieën
Korte keten	2	1	1				▶ Voedsel+Dorp ▶ Boer & Buurtsuper

van generiek bepaalde KPI's. Enerzijds zorgt dit voor een laagdrempelige toegang en bevordert het experimentele bottom-up werkingen, anderzijds leidt dit tot een grote variatie aan projecttypes en -werkingen met het risico om gefragmenteerd en niet resultaatgericht te werk te gaan zonder duidelijk perspectief op verdere omkadering.

2.2 ACTOREN EN SAMENWERKING

In de analyse van de 25 projecten, en zeker in de 5 diepte-cases, zijn we nauwgezet nagegaan in welke mate en in welke rol verschillende type actoren betrokken zijn de projecten. We hebben voor dit stuk analyse het kader hiernaast samengesteld met indicatieve rollen die actoren kunnen opnemen in de voedseltransitie, opgebouwd vanuit bestaande studies/ documenten en feitelijke observaties vanuit de projecten zelf.

Zoals eerder benoemd leveren de geïnterviewde projecten aanzienlijke bijdragen op vlak van het opbouwen van netwerken van landbouwers en lokale producenten en het stimuleren van samenwerking met de gemeenschap. De projecten brengen landbouwers en lokale producenten in contact met actoren in hun omgeving: lokale besturen, lokale en regionale middenveldorganisaties, horeca en andere handelaars via hubs, bewoners en bezoekers... Dit soort samenwerkingen vormen de basis voor de uitbouw van een duurzaam en veerkrachtig voedselsysteem dat verweven zit in het lokaal weefsel. Het in contact brengen van actoren die normaal niet de gelegenheid hebben grondig te overleggen, af te stemmen en samen te werken, zoals landbouwers, lokale producenten, ondernemers en maatschappelijke organisaties, wordt duidelijk gezien als een meerwaarde van LEADER en OKW.

De link naar retail, horeca en andere type rurale/lokale ondernemers werd in de projecten minder vaak gelegd, en de ontwikkeling van dergelijke relaties lijkt nog minder op de radar van de bestudeerde projecten te hebben gestaan. We zetten dit hieronder verder uiteen, en gaan verder in op de stimulansen en knelpunten voor een goede samenwerking in de lokale voedselprojecten.

Figuur 2. Actoren en hun rol in lokale voedselprojecten

2.2.1 Betrokken actoren en hun rol in de projecten

In de lokale voedselprojecten zijn dit de actoren die deelnemen en de rol die zij opnemen:

- Lokale of regionale organisaties als belangrijkste trekkers van lokale voedselprojecten;
- Lokale besturen als ondersteunende sleutelfiguur op vlak van netwerk, coördinatie, communicatie, disseminatie en soms zelfs financiering;
- Landbouwers en lokale producenten als cruciale partners;
- Het betrekken van lokale (sociale) ondernemers als positieve en vernieuwende factor;

Daarnaast zien we dat:

- Twee actoren en rollen die nog onvoldoende aanwezig zijn in lokale voedselprojecten zijn:
 - Verwerkers als een verbindende schakel tussen producent en afnemer in de (korte) voedselketen
 - Afnemers als laatste schakel in de voedselketen
- Het betrekken van landbouwers en lokale producenten in het bijzonder opbouw van vertrouwen vergt;
- Individuele motivatie en ondernemerschap voor elk soort actor een belangrijke drijfveer is.

2.2.1.1 Lokale of regionale organisaties als belangrijkste trekkers

De meeste projecten worden geïnitieerd en gedragen door een lokale of regionale organisatie of vereniging (zonder winstoogmerk) – al dan niet in samenwerking met een lokaal bestuur. Deze lokale of regionale organisaties zijn vaak organisaties met (lokale) expertise, zoals Innovatiesteunpunt korte keten of Plattelandscentrum Meetjesland, verenigingen die verbonden zijn met de lokale besturen, zoals Dienstverlenende Vereniging Westhoek (DVV), of collectieven van stakeholders, zoals Vanier vzw. Ze zijn vaak voordien al bekend met de thema's en de problematiek die in het project vervat zitten.

Omdat in lokale voedselprojecten verschillende actoren samenkomen en zowel logistiek als het netwerk van actoren verder uitgebouwd moeten worden, vergen deze projecten extra inspanning op dit vlak en iemand die dit overziet. De lokale of regionale organisatie of vereniging levert meestal ook de coördinator van het project die dit werk op zich neemt. De coördinator trekt het geheel van activiteiten en partners, overziet de dagelijkse werking, regelt de logistieke kant van het project en bouwt het netwerk van partners en klanten mee uit.

2.2.1.2 Lokale besturen als ondersteunende sleutelfiguur

De trekkende lokale of regionale organisatie of vereniging werkt vaak samen met het lokaal bestuur, met name in de projectvoorbereiding en -aanvraag (advies en feedback aan de coördinator, leggen van contacten naast mogelijke partners, communicatie en disseminatie, ...). Direct na aanvang draagt het lokaal bestuur het project over aan de feitelijk lokale trekker, en wordt hun eigen rol minimaal, onder de vorm van ad hoc ondersteuning. Zo blijft het bottom-up en de betrokkenheid van de (lokale) gemeenschap van de projecten gewaarborgd, maar kan ook gewerkt worden aan een meer structurele inbedding van project in het bredere

lokaal weefsel. Lokale besturen worden vaak als een waardevolle partner benoemd en vormen vaak een belangrijke, ondersteunende sleutelfiguur voor projecten op vlak van netwerk, coördinatie, communicatie, disseminatie ter ondersteuning van de trekker en – indien mogelijk – financiering, wat toelaat om impact te genereren en projecten meer structureel uit te bouwen.

De gemeente Mol geeft hiertoe het goede voorbeeld in de projecten **Boer en dorp verbinden** en **Kempische Ovenschotels**. In het laatste geval sprongen lokale OCMWs en gemeente in op lopende werking van een aantal lokale partnerorganisaties/vzw's om een boost te geven aan hun eerder sociaal-educatieve werking rond (eigen) gezonde en duurzame voedselproductie, en meer diverse groepen lokale bewoners te betrekken rond streek-producten en biodiversiteit. De Gemeente heeft hierbij duidelijk de bedoeling om de scope en het bereik van de inspanningen te verbreden en dynamiek rond lokale voeding ook in beleidsdomeinen als lokale economie, gezondheid & welzijn en onderwijs meer ingang te doen vinden. Het kost echter moeite om relevante actoren met betekenis in deze domeinen sterker te betrekken. De link naar lokale landbouwers/producenten, retail & horeca, ondernemers of bredere gebruikersgroepen blijft beperkt. Wel wordt in context en als uitloper van de projecten gewerkt aan een lokale voedselstrategie voor een bredere kadering van initiatieven met mogelijk linken naar thema's als sociale cohesie, welzijn en gezondheid.

Soms kunnen lokale besturen ook bijkomende financiële ondersteuning vrijmaken voor de projecten en in uitzonderlijke gevallen maken lokale besturen zelfs de middelen vrij om het project structureel te financieren. Dit is bijvoorbeeld het geval voor **Foodsavers Westhoek**, waar de financiering van het project verdeeld is over de 14 betrokken lokale besturen vanuit de beleidsprioriteit rond armoede en sociale inclusie. In het algemeen beschikken lokale besturen echter over beperkte middelen en is het dus niet vanzelfsprekend om financiële ondersteuning te bieden.

Voedsel en landbouw zijn thema's met een duidelijke link naar andere thema's zoals klimaat, milieu, ruimte, onderwijs, gezondheid, welzijn... Toch zien we dat het binnen de lokale besturen vaak moeilijk is om verschillende diensten samen te brengen en mee te krijgen in lokale voedselprojecten of -strategieën.

2.2.1.3 Landbouwers en lokale producenten als cruciale partners, maar vergt opbouw van vertrouwen op basis van aantoonbare win-win

Lokale voedselprojecten bieden voor landbouwers en lokale producenten de mogelijkheid om extra waarde te creëren binnen hun onderneming. In een aantal gevallen zijn landbouwers initiatiefnemer en trekker of werken ze actief mee aan de concept-ontwikkeling binnen projecten. Enkele voorbeelden hiervan zijn:

- Bois des Mille Couleurs, mede getrokken door één landbouwer;
- Bio van veld tot schap, gezamenlijk getrokken door enkele samenwerkende landbouwers;
- Coöperatief platform Oost-Vlaanderen, getrokken door vzw boeren Vanier voor en door boeren;
- Koked: Korte Keten breed toegankelijk maken in Diest, vertrokken vanuit een zeer sterke vraag van landbouwers;
- Korte ketens voor innovatieve niche telten, getrokken door Praktijkpunt Landbouw Vlaams-Brabant dat direct samenwerkt met landbouwers.

De landbouwers en lokale producenten die de projecten trekken of meewerken vanaf de conceptie zijn de echte koplopers die buiten de gevestigde, conventionele systemen en manieren van werken treden. Doorgaans zitten landbouwers en lokale producenten echter niet mee aan het roer en zijn ze niet betrokken bij de inhoudelijke conceptie en uitwerking.

Uiteraard is deelname en input van deze groep wel essentieel voor de uitvoering van de projecten, als belangrijkste doelgroep binnen de voorziene activiteiten en doelstellingen, en spelers met de meeste praktijkkennis als het gaat om (duurzame) voedselproductie en afzetkanalen en mogelijke vernieuwing daarvan.

We zien dat landbouwers in lokale voedselprojecten, in het bijzonder in de korte keten, vaak niet enkel bezig zijn met primaire productie, maar dat ze zich verbreden tot streekproducenten. Landbouwers zijn hierdoor op individuele basis vaak producent, verwerker en verkoper tegelijk. Aan de ene kant is dit positief lokaal ondernemerschap, maar aan de andere kant is het weinig efficiënt en belemmert het groei en opschaling van hun onderneming. Een coöperatieve aanpak en uitbouw van tussenschakels is daarom belangrijk.

Er is vandaag echter nog weinig incentive voor landbouwers om in een dergelijke nieuwe projecten en systemen mee te stappen. Het vraagt van hen ondernemerschap en betekent op organisatorisch vlak minder zekerheid en een extra inspanning. Het vergt doorgaans dus enige moeite om landbouwers en lokale producenten te overtuigen om mee te stappen in lokale voedselprojecten. Elementen die hen over de streep kunnen halen zijn zekerheid op vlak van afzet, ondersteuning in hun ondernemerschap en het besef dat deelname voor hen zowel tijd- als kostenbesparend kan zijn. Ook het opbouwen van lange termijn relaties, constructieve en structurele dialoog tussen verschillende spelers vanuit 'gelijkwaardigheid' kan helpen om hen over de streep trekken.

De betrokkenheid van praktijkcentra – die vaak in direct contact staan met de landbouwers – helpt daarom wel om landbouwers en lokale producenten vanuit een geloofwaardige positionering te overtuigen en hen actief te betrekken in de projecten.

2.2.1.4 Het betrekken van lokale (sociale) ondernemers als positieve factor

De totale groep van ondernemers die deel uitmaken van de lokale voedselprojecten is nog wel wat diverser dan enkel landbouwers. We komen onder andere volgende groepen ondernemers tegen:

- Actoren uit de sociale economie, zoals maatwerkbedrijven, worden als verwerker en verdeler van de producten betrokken (bv. Coöperatief aan- en verkoopplatform Oost-Vlaanderen, Kempische ovenshotels, Foodsavers Westhoek);
- Verschillende kleinschalige handelaars (horeca, supermarkten en retail) spelen een rol als afnemer van de producten (bv. Bio van veld tot schap, Boer & buurtsuper, Bois des Mille Couleurs, Coöperatief aan- en verkoopplatform Oost-Vlaanderen, Hup HUB Brussel)

In de projecten waar landbouwers en ondernemers en actoren uit de sociale economie samengebracht worden, zien we dat dit naast meer structurele (handels)relaties vaak ook nieuwe ideeën en aanzetten voor mogelijke gezamenlijke initiatieven tot stand brengt.

2.2.1.5 Verwerkende en afnemende schakels in de (korte) voedselketen nog minder betrokken

We zien dat de actoren die een rol spelen in het ontwikkelen van de aanbodzijde van de korte keten doorgaans actief betrokken zijn in lokale voedselprojecten. Tegelijk zien we dat twee belangrijke type spelers in het voedselsysteem nog minder betrokken worden in de lokale projecten, en ook in de korte ketengerichte initiatieven minder aan bod komen: verwerkende en afnemende spelers.

Verwerkers kunnen een belangrijke rol spelen als verbinder tussen landbouwers/producenten en de vraagzijde door primaire landbouwgoederen klaar te maken, bereiden en verwerken richting volwaardige voedingsproducten voor verdere verkoop (wassen, snijden, mengen, verpakken, ...). Binnen de geanalyseerde lokale projecten moeten landbouwers deze verwerking meestal zelf doen of organiseren omdat ofwel het op individuele basis onvoldoende volume betreft voor aparte verwerking, ofwel omdat er onvoldoende verwerkingscapaciteit aanwezig is in de nabijheid of in de werkingsschaal van de lokale projecten. Naast werken aan directe verkoop en afzetkanalen, is er in lokale voedselprojecten best ook voldoende aandacht voor de uitbouw van collectieve verwerking op bovenlokaal niveau van voldoende schaalgrootte, om de producten op gepast/gewenst niveau doelgroepgericht op de markt gebracht kan worden.

De goede praktijk **Paysan Artisan** nam daarop zelf het initiatief om enkele onafhankelijke coöperatieve ateliers op te richten om apparatuur voor verwerking gezamenlijk in te zetten voor producenten. Ze richtten mee een klein slachthuis voor gevogelte, een groentenverwerking voor het vierde gamma, een bottelarij en een overkoepelende korte ketenfabriek op.

Afnemende spelers (retail, horeca, ...) spelen uiteraard een belangrijke rol in de laatste schakel in de voedselketen, namelijk de vraagzijde. Een actieve werking op activering van de vraag van verschillende mogelijke afnemers in de markt maakt maar mondjesmaat deel uit van de projecten. Het laatste essentiële deel van de keten blijft dus onderbelicht, terwijl hier de basis kan liggen voor het uitwerken van modellen die aansluiten bij de noden en wensen van de eindconsument, en voor het werken aan gedragsverandering bij deze groep;

Zekerheid van afzet is voor landbouwers een belangrijke factor om mee te stappen in projecten. Tegelijk vergt meestappen in dergelijke projecten ook voor handelaars en horeca doorgaans een extra inspanning. Voor hen betekent dit vaak een prijsverschil en minder flexibiliteit op vlak van leverdagen en producten, en vraagt het dus een bijkomende moeite op organisatorisch vlak. Ook daarom wordt het actief ontwikkelen van de vraagzijde best meegenomen in lokale voedselprojecten.

In projecten waar wel aandacht besteed wordt aan deze actoren en het ontwikkelen van de afzet, zoals het project **Coöperatief aan- en verkoopplatform Oost-Vlaanderen** of de goede praktijken **Graines de Curieux** en **Paysans Artisans**), zien we dat dit voordelen oplevert op vlak van beter afgestemde noden, trouwe klanten en zekere en regelmatige afzet.

op verder te bouwen. Wanneer partijen elkaar nog niet kennen, werd benadrukt dat gestructureerd regelmatig overleg en participatie doorheen het project de pijlers vormen die nodig zijn voor een duurzame samenwerking. Vooral om landbouwers te betrekken en de samenwerking tussen landbouwers vlot te laten verlopen, is dit belangrijk. In de goede praktijk **ZoBio** zien we dat ze ook een lerend netwerk van zorginstellingen en andere actoren oprichten om dit overleg en deze samenwerking uit te bouwen.

Een flexibele en praktijkgerichte aanpak werd als noodzakelijk beschouwd, omdat dit aansluiting vindt bij de terreinkennis en praktijkervaring van landbouwers, lokale producenten en ondernemers. De landbouwers en lokale producenten moeten zelf ook over voldoende ervaring beschikken. Specifiek in het kader van de korte keten werd het belang van werken met ervaren ondernemers aangehaald. Hun onderneming moet zelf voldoende uitgebouwd en stabiel zijn om ook goed te kunnen functioneren in een netwerk van lokale producenten.

2.2.2.2 De uitbouw van netwerk en logistieke organisatie vergt tijd en middelen

De twee grootste uitdagingen die projecten tegenkomen zijn het verder uitbouwen van een netwerk met de relevante actoren en het op touw zetten van de geplande logistieke organisatie. De afstemming die hiermee gepaard gaat vergt tijd, middelen en doorzettingsvermogen.

Actoren die meestappen in een verhaal van lokale en duurzame voedselproductie en -consumptie, bijvoorbeeld in korte ketens, moeten vaak buiten de gevestigde kaders treden. Dit vraagt planning en organisatie, zowel van de landbouwers en lokale producenten als leverancier als van de afnemers. Zij leveren beide aan flexibiliteit en gemak in, in vergelijking met de groothandel. Omwille van de kleinere schaal is vaak ook het aanbod kleiner dan bij de groothandel en heeft levering iets meer tijd nodig. De concurrentie met de groothandel speelt dus sterk mee.

In de praktijk heeft dit tot gevolg dat keukens van instellingen en horeca extra moeite doen om naast de groothandel met een tweede leverancier te werken. Dit is onder meer het geval bij **Vanier** en goede praktijk **AZ Zeno**. Daarnaast zien we bij AZ Zeno dat zij hun productieprocessen onder de loep genomen hebben om samenwerking met lokale producenten te vergemakkelijken en dat zij innovatieve manieren ontwikkeld hebben om flexibel in te spelen op het variërend lokaal voedselaanbod, door bijvoorbeeld het menu niet volledig vast te leggen.

Zoals eerder aangegeven is vandaag nog weinig incentive voor landbouwers om in dergelijke nieuwe projecten en systemen mee te stappen. Het vraagt van hen ondernemerschap en betekent minder zekerheid van afzet en een extra inspanning op organisatorisch vlak. Het vergt doorgaans dus enige moeite om landbouwers en lokale producenten te overtuigen om mee te stappen in lokale voedselprojecten. Dit verklaart waarom het opbouwen van vertrouwen tussen partners, in het bijzonder in het kader van lokale voedselprojecten, zo een cruciale stap is om effectieve samenwerking te realiseren.

De diversiteit van ondernemers binnen deze projecten brengt ook uitdagingen met zich mee. Elke ondernemer heeft zijn eigen achtergrond, product(en) en prioriteiten, wat het afstemmen van activiteiten soms bemoeilijkt. In sommige gevallen spelen ook persoonlijke en individuele belangen mee. Een flexibele en praktijkgerichte aanpak komt hieraan tegemoet.

Bijkomend worden ook enkele obstakels genoemd die betrekking hebben op de context waarbinnen de projecten uitgevoerd worden, zoals een ongeschikt wettelijk kader, de politieke situatie, de Covid 19-pandemie of de administratieve last van subsidies.

2.2.2.3 Bijkomend potentieel op vlak van kennisuitwisseling en capaciteitsopbouw

Het belang van de inbreng en deling van (praktijk)kennis van landbouwers en producenten met andere betrokken ketenactoren en partners komt ook duidelijk naar voren als succesfactoren die de impact van de samenwerking in lokale voedselprojecten vergroten.

Hoewel lokale voedselprojecten vaak nieuwe samenwerkingen tot stand brengen, slagen ze er vandaag echter nog niet in om dit potentieel voor kennisuitwisseling in hun projecten volledige waar te maken. Collectieve capaciteitsopbouw tussen de partners en disseminatie van resultaten naar bredere groepen maken niet stelselmatig deel uit van de projecten. Wanneer dit wel geïntegreerd is in projecten blijkt het vaak moeilijk hierin alle betrokken actoren actief te betrekken, laat staan actoren buiten het project, en om ontwikkelde mechanismen voor dergelijke capaciteitsopbouw ook nadien in stand te houden.

Dit is bv het geval in **Boergondische buren** of **Boer en Dorp Verbinden**. Het kennisplatform voor producenten dat in het kader van Boergondische buren werd opgezet, werd positief ervaren, maar het is een uitdaging om dit platform ook na het project actief te houden. Ook het vormingstraject voor landbouwers van Boer en Dorp Verbinden kon achteraf niet verdergezet worden, ondanks het succes van het traject tijdens het project.

Een interessant voorbeeld van een nog functioneel disseminatie-mechanisme is de ambassadeurwerking binnen het project **Korte Ketten Meetjesland, Kortbij**. Ambassadeurs kunnen met hun kennis de informatie uitdragen en zichtbaarheid geven aan de korte-ketten-producenten en -producten. De ambassadeurs kunnen zich ook specialiseren in de toekomst in terugkomdagen, zodat de kennis up-to-date blijft.

Zonder dergelijk bredere omkadering gericht op de wat langere termijn dreigt fragmentatie van de inspanningen, teloorgang van veelbelovende initiatieven en dus beperking van de tastbare resultaten en duurzame resultaten.

Box 1: Ambassadeurwerking Korte Keten Meetjesland, kortbij!

Ambassadeurwerking als hulp tot bredere disseminatie en bestendiging

Korte Ketten Meetjesland, Kortbij was één van de 5 cases, als interessante praktijk van een versterking van bestaande samenwerkingen tussen producenten en het verhogen van bewustwording over lokale productie. Binnen spelen vrijwillige [ambassadeurs](#) een cruciale rol spelen in het bevorderen van de korte keten. Deze particulieren zetten zich actief in om het belang van KK te onderstrepen en de continuïteit van deze initiatieven te waarborgen.

Een van hun initiatieven was bv. het opzetten van een fietstocht in Lievegem, waarbij verschillende korte keten initiatieven met elkaar worden verbonden en bezoekers de gelegenheid krijgen om lokale producten te proeven. Een soortgelijk evenement in Ertvelde introduceert vier producenten aan het publiek, waarbij de focus ligt op het creëren van interactie tussen kopers en producenten. Voedselgeletterdheid is namelijk een belangrijk thema voor deze groep; zij streven ernaar het bewustzijn over duurzame voedselpraktijken in de regio te verhogen.

In totaal werden binnen het project een tiental ambassadeurs betrokken en opgeleid via een specifieke vormingsreeks 'Word ambassadeur voor de korte keten in het Meetjesland', afgesloten met een formeel getuigschrift. Met hun kennis kunnen ze de informatie uitdragen en zichtbaarheid geven aan de korte-keten-producenten en -producten. Ze worden als eerste geraadpleegd om activiteiten te ontwikkelen, die korte keten in het Meetjesland in beeld brengt. Bovendien kunnen zij verder uitwisselen op terugkomdagen, zodat de kennis up-to-date blijft, en kunnen ze zich verder specialiseren naar productensoort of specifieke locatie waar men de Meetjeslandse hoeve- en streekproducten wil promoten.

2.3 FINANCIERING

- De financiering vanuit LEADER/OKW is voor de projecten startpunt en hefboom voor innovatie en samenwerking en is cruciaal voor de coördinatie en continuïteit van de projecten.
- Tegelijk blijft de financiële slagkracht beperkt en is er beperkte ruimte voor opschaling.

2.3.1 Financiering als startpunt en hefboom voor innovatie en samenwerking

De financiering vanuit LEADER/OKW zijn het fundament waarop deze lokale voedselinitiatieven bouwen, en zijn essentieel om deze zaken in samenwerking en met oog voor vernieuwing op te zetten. De financiering maakt pionieren mogelijk en fungeert als een hefboom voor nieuwe samenwerkingsverbanden en katalysator van innovatie en experimenten voor nieuwe concepten en modellen voor lokale voedselsystemen.

In de meeste gevallen doen de projecten dus precies waarvoor de financieringskaders bedoeld zijn, namelijk het opzetten van experimentele initiatieven vanuit lokale noden en kansen, en trachten dit naar opschaling, replicatie en uitbouw, inbedding te leiden op lokaal of bovenlokaal niveau. In enkele gevallen is dit ook duidelijk gelukt (vb Foodsavers, waarbij de ondersteuning hielp bij het evolueren naar een meer matuur organisatiemodel).

2.3.2 Cruciaal voor coördinatie en continuïteit

De invloed van subsidies gaat echter verder dan uitsluitend financiering. Het uitbouwen van een netwerk vergt veel *bewegingswerk*: spreken met landbouwers en lokale producenten, het overtuigen de voordelen van samenwerking, mogelijke klanten overtuigen van de meerwaarde van lokale producten, coördineren met lokale besturen en in het algemeen het activeren van relevante actoren. Het is een belangrijk, maar ook tijdsintensief en voortdurend onderdeel van veel van de projecten. De subsidies worden door de projecten vaak gebruikt om een vaste coördinator voor het project vrij te maken. Ze dragen dus bij tot de organisatie en coördinatie van de projecten, door middelen en dus ruimte te creëren voor dit bewegingswerk dat de projecten toelaat te ontplooiën en evolueren.

Tegelijk leunen de projecten regelmatig sterk op de inzet van één specifieke trekker of uitvoerder, wat hun duurzaamheid en veerkracht kan beïnvloeden.

////////////////////////////////////

2.3.3 Beperkte ruimte voor fysieke infrastructuur en investeringen

Zoals hierboven beschreven richten de projecten zich met name op de organisatie van participatieve activiteiten, sensibilisering en begeleiding, opzet van korte ketensystemen (aan- en/of verkoopplatforms of locaties, ophaal-/leveringssystemen etc). Binnen hun beperkte financiële slagkracht tracht men in de eerste plaats op dit vlak experimenteel en pionierend uit de hoek gekomen

Minder aandacht gaat hierbij naar de infrastructurele omkadering, bv investeren in opslag, verwerking, verkoopruimte, logistiek, etc. Uitbouw hiervan vergt aangehouden inspanning ook buiten het enge projectkader zelf, ook op basis van aanvullende financiering. Het projectkader en de looptijd biedt vaak geen ruimte om hier actief mee aan de slag te gaan.

Het is door die beperkte slagkracht dat **Bio van veld tot Schap** buiten het project zelf om op zoek gaat naar aanvullende financiering voor hun testkeuken. Meerdere projecten zouden baat kunnen hebben bij gerichte wegwijzing naar aanvullende financieringsmogelijkheden, binnen de Vlaamse administratie maar ook daarbuiten.

2.4 INNOVATIE EN KETENONTWIKKELING

- Onderzoek & ontwikkeling maakt maar beperkt deel uit van de projecten, maar sociale innovatie en vernieuwing in aanpak is als algemeen kenmerk van LEADER duidelijk aanwezig in de projecten
- Veel projecten werken aan (korte) ketenontwikkeling, maar over het algemeen vanuit een wat enge blik, gedreven vanuit aanbod, met minder betrokkenheid of aandacht voor de schakels aan de vraagkant van de keten (retail, B2B, grote groepen consumenten)

2.4.1 Sociale innovatie als algemeen kenmerk voor gebiedsgerichte plattelandsprojecten...

Op basis van eigen inschatting van de bevroegde promotoren lijkt innovatie vrij beperkte aandacht te krijgen in de projecten; slechts 5 à 6 van hen benoemen dit expliciet als belangrijk onderdeel van hun project. Het betreft uiteraard ook geen innovatieprojecten in de klassieke betekenis van het woord met een grote O&O-dimensie.

Toch zitten er heel wat vernieuwende elementen in de meeste projecten, in lijn met de invulling van innovatie in het LEADER-kader, waarbij het draait om vernieuwing voor het betreffende gebied in plaats voor de ‘markt’ zoals in de klassieke invulling van innovatie.

Vanuit dit perspectief van meer sociale innovatie wordt in de projecten wel degelijk gewerkt aan nieuwe aanpakken, benaderingen en organisatievormen op vlak van lokale voedselproductie en -consumptie op basis

van het slim en gestructureerd verbinden van verschillende relevante actoren uit verschillende domeinen in nieuwe constellaties.

LEADER/OKW-projecten zijn relatief klein, en dat brengt een zekere bescheidenheid met zich mee. Hun directe bereik en impact is vaak beperkt, maar de mate waarin dergelijke projecten bijdragen aan het bottom-up op de maatschappelijke en beleidsmatige agenda zetten van nieuwe thema's en ontwikkelingen mag niet onderschat worden. Vaak vanuit engagement en redelijk intuïtief worden vanuit lokaal gevoelde nood zeer relevante initiatieven opgetuigd, waar groter overkoepelend kader nog voor ontbreekt. Zo ook in geval van lokale en gezonde voeding.

Ook worden LEADER/OKW gebruikt kader om nieuwe thema's ingang te doen vinden, bv eerste stapjes te zetten op vlak van creatie lokaal voedselsysteem. Verschillende projecten koppelen lokale en gezonde voeding op slimme wijze aan lokale beleidsdomeinen als onderwijs, sociaal welzijn en een stuk gezondheid.

In een aantal gevallen zijn projecten daarnaast vernieuwend in hun focus op agro-ecologische praktijken die nog geen brede ingang in de landbouw hebben, met hierin aandacht voor biodiversiteit en inbedding in het landschap, zoals Biodiverse fruitteelt in een klimaatbestendig landschap en Bois des Mille Couleurs.

Via deze werking en verschillende aanpakken dragen de projecten bij aan de opbouw van sociaal kapitaal en capaciteit in de praktijk rond het thema van lokale en duurzame voeding, dit binnen een kader van geïntegreerde lokale ontwikkeling (dus in beoogde samenhang met andere thema's).

2.4.2 ... maar onderzoeksmatig gezien beperkt

Ook al zijn de projecten regelmatig vernieuwend van aard, bouwen slechts enkelen ook een echte onderzoeks-component in en/of leggen de link met kennisinstellingen:

- Markt- of consumentenonderzoek/-analyse in context van korte ketenontwikkeling en haalbaarheid daarvan (Hup HUB Brussel, Boer & Buurtsuper, Lekker lokaal Oud-Turnhout, Koked in Diest, Voedsel+Dorp...)
- Eerder teelt-technisch of agro-praktisch onderzoek en ontwikkeling (rassenkeuze, zaaitijdstip, rijafstand, bemesting, onkruidbeheersing, ziekten en plagen, opbrengstbepaling...), met bv betrokkenheid van bv een praktijkgericht proefcentrum landbouw of onderzoeksgroep van een hogeschool
 - Boer zkt. Bank – Inagro (West-Vlaanderen)
 - Korte ketens voor innovatieve nicheelten – Praktijkpunt Landbouw (Vlaams-Brabant)
 - Verbeterde afzet van hoeveardappelen – PCA (Oost-Vlaanderen)
 - Biodiverse fruitteelt in een klimaatbestendig landschap – PcFruit (Limburg)
 - Bois des Mille Couleurs – Inagro & HoGent

Onderzoek staat op zichzelf niet centraal binnen het LEADER/OKW-kader, dat eerder op praktijkgerichte projecten met terreinactoren gericht is. Een specifiek onderzoeksluik is dan ook zeker geen vereiste of succesfactor voor het bereiken van concrete resultaten voor alle type projecten. Wel voegt het voor de

hierboven benoemde initiatieven de nodige onderbouw toe om de concrete praktijkuitvoering op solide (onafhankelijke) basis en met het nodige draagvlak aan te vatten, en de brug tussen state-of-the-art kennis naar het spelers of het terrein. Dit zorgt in een aantal gevallen ook voor extra geloofwaardigheid naar de betrokken actoren, bv landbouwers, om hen te overtuigen mee te doen in het project.

Enkele, met name marktgerichte projecten betrekken daarvoor bv het Innovatiesteunpunt Landbouw & Platteland of het Steunpunt Korte Keten: Boer & Buurtsuper, Boerenlandschap Pajottenland-Brussel, Hup HUB Brussel en Korte ketens voor innovatieve nicheteelten.

Een aantal projecten hebben daarnaast een digitale component, bv. online platforms voor directe verkoop op bovenlokale schaal, zoals Coöperatief aan- en verkoopplatform Oost-Vlaanderen, Boergondische burens, Hup HUB Brussel, of werken met QR-codes of apps met bijkomende informatie voor bezoekers, zoals Biodivers van akker tot bakker, Boer zkt. Bank, Boerenlandschap Pajottenland-Brussel, ...

Maar technische ontwikkeling of toepassing maakt geen echt deel uit van de projecten, daar leent een instrument als EIP Agri zich beter voor. Ook dat is overigens wellicht een interessant kader om rond een lokaal en duurzaam voedselsysteem te werken.

2.4.3 (Korte) Ketenontwikkeling: jazeker, maar potentieel voor meer

Er is over alle projecten heen zeer veel aandacht voor de toegenomen interesse en gunstig geëvolueerde context voor korte ketenverkoop sinds de coronacrisis, en toenemende bewustwording over onduurzaamheden in het huidige voedselsysteem. Een heel aantal projecten speelt dan ook gericht in op de ontwikkeling en bevordering van korte voedselketens. In een meerderheid van de projecten is korte ketenontwikkeling de centrale focus of als een van meerdere samenhangende pijlers opgenomen.

Daarbij komen nog enkele projecten die lokale voeding in korte keten vanuit educatief of sensibiliserend perspectief hebben opgenomen: Biodivers van akker tot bakker, Boer zkt. Bank, Boer & dorp verbinden, Kempische ovenschotels, ...

VLAM identificeerde in 2020 en 2021 immers een stijgend animo voor lokale voeding en Korte Keten als blijvende trend, op basis van algemeen marktonderzoek dat aantoonde dat zo'n 20% van de Vlamingen vaker voor lokale producten koos en dit waarschijnlijk in de toekomst zou blijven doen (VLAM, 17 februari 2021). Desondanks daalde in de afgelopen jaren de omzet uit hoeveerverkoop en boerenmarkten weer, en blijft het een marktaandeel van tussen 1% - 1,5% zeer kleinschalig in het grote geheel.¹

Opnieuw dienen de gebiedsgericht plattelandsprojecten hier als ingang om dit thema op slimme manier vanuit lokaal kader te benaderen en op de agenda te zetten. We onderscheiden binnen de korte ketenprojecten grosso modo een viertal types:

¹ <https://www.vlaamsbrabant.be/sites/default/files/media/files/2024-04/lokale-voedselstrategie-leidraad-voor-gemeenten-20240309.pdf>

1. Directe verkoop en vermarkting van streek- of lokale producten, ook vanuit insteek streekidentiteit, beleving en toerisme (Boerenlandschap Pajottenland-Brussel, Duurzame producten uit het Limburgse landschap, Boergondische bureu, De Glazen huizen)
2. Het toegankelijker maken van lokale voeding via alternatieve afzetkanalen of distributiemodellen in directe nabijheid van bewoners/consumenten (Boer & Buurtsuper, Koked in Diest, Oleander Meetjesland, Lekker lokaal Oud-Turnhout)

3. Hub- of platformontwikkeling voor producenten & consumenten, vaak met onlinecomponent (Hup HUB Brussel, Coöperatief aan- en verkoop-platform Oost-Vlaanderen, Meetjesland Kortbij)
4. Maar ook marktgerichte ontwikkeling van niche-producten uit bv. reststromen (Bio van veld tot schap, Foodsavers Westhoek, Korte ketens voor innovatieve niche-teelten, Bois des Mille Couleurs)

Deze aanpak en werking is vaak ingebed in een breder kader om de streek en haar landschap ook toeristisch sterker te valoriseren, en de specifieke producten ook te koppelen aan een lokaal beleavingsaanbod (toeristische routes, verblijfsarrangementen...). De lokale bevolking/consument is daarbij een minder belangrijke doelgroep.

Binnen deze projecten is er dus wel degelijk aandacht voor mogelijke businessmodellen binnen korte ketenbenadering waarin belangrijke elementen voor versterking van een duurzaam en lokaal voedselsysteem terugkomen. De voedingsproducten worden nabij de consument geproduceerd, waardoor de herkomst en productiewijze ook transparanter en herkenbaarder worden. Bovendien wordt de ecologische voetafdruk van voedselproductie en -consumptie verlaagd door verlaging van het aantal afgelegde kilometers en verpakkingsmateriaal. Tegelijk loopt men hier tegen bekende uitdagingen aan in relatie tot de seizoen-gebondenheid en dus beschikbaarheid van de producten doorheen het jaar en de hogere prijs die ervoor

In deze context stellen we ook (samen met het expertenpanel) vast dat de veelheid aan initiatieven rond korte keten, binnen en buiten LEADER, te vaak op zichzelf blijven staan en zeer uiteenlopend ingevuld en uitgebouwd worden. Het basisidee is uiteraard telkens hetzelfde, maar toch bestaat de indruk dat initiatieven te geïsoleerd een effectieve werking ‘uitvinden’ bij gebrek aan gestandaardiseerd kader. Blijkbaar kost het veel moeite om geleerde lessen uit eerdere ervaringen breed te dissemineren om zo op elkaar voort te bouwen. Te veel initiatieven moeten ook vroegtijdig stoppen omdat ontwikkelings- of schaalperspectief ontbreekt.

```

graph TD
    A[Korte keten] --> B[Directe verkoop  
tussen boer en  
consument]
    A --> C[Indirecte verkoop  
(min. 1  
tussenschakel)]
    B --> D[Collectief]
    B --> E[Individueel]
    C --> F[Collectief]
    C --> G[Individueel]
    D --> H[Producent]
    D --> I[Producent /  
consument]
    H --> J["(Boeren)Markten"]
    H --> K[Collectieve  
verkoopplaats]
    I --> L[CSA]
    I --> M[Voedselteams]
    E --> N[Hoeveverkoop /  
automaat]
    E --> O[Abonnementen /  
groentepakketten]
    E --> P[Markten]
    E --> Q[Zelfpluk /  
zelfoogst]
    F --> R[Gemeenschap  
(kantines, vb.  
scholen)]
    G --> S[Handel]
    G --> T[Restaurant,  
catering]
    G --> U[Webshop /  
verkoop op  
afstand]
  
```

Daarbij stellen we ook belangrijke beperkingen van de korte keteninitiatieven binnen de 25 projecten vast. Ze vertrekken te sterk vanuit het aanbodperspectief, en blijven steken in een vrij 'enge' benadering van ketenbenadering (zoals hierboven al benoemd). In veel gevallen worden essentiële ketenschakels richting de vraag-/marktzijde te weinig meegenomen en uitgewerkt in de projecten, hetgeen ook hun potentieel voor reële marktontwikkeling en schaalbaarheid limiteert

- Gerichte ontwikkeling van de lokale verwerkingsschakel binnen de korte keten. De norm is directe verkoop van eigen producten, die het per definitie moeilijk maakt tot schaalvergroting te komen, zelfs al worden er

05.2025

Daarbij komt dan ook de vraag op hoe 'kort' in korte ketens precies begrepen moet worden (in afstand of in termen van aantal schakels), en tot welk schaal nog gesproken kan/mag worden van een 'lokaal' voedselsysteem. Vallen de bosvruchten die vanuit het **Bois des Mille Couleurs** aan de Parijse haute cuisine worden geleverd onder de definitie van 'korte keten'? Mogen de stedelijke voedselhubs in Gent, Leuven Antwerpen, Brugge enkel vanuit eigen provincie bevoorraad worden?

Hoewel de lokale projecten duidelijk de aspecten transparantie en lokale herkenbaarheid van voedingsproducten als belangrijk erkennen en behandelen, blijft binnen hun werking en reikwijdte hun structurele bijdrage hierin in het grote geheel relatief beperkt.

- Hetzelfde geldt voor samenwerkingen met grotere retailketens om lokale, duurzame en gezonde alternatieven aan te bieden in hun lokale vestigingen. Dergelijke aanpak vergt echter wellicht een wat grootschaliger kader dan de lokale projecten binnen deze studie.

Goede praktijk **Paysans Artisans** leert ons echter dat zelfs op relatief kleine territoriale schaal een zelfverdienend project met impact mogelijk is door de hele voedselketen mee te nemen. Paysans Artisans vertrekt vanuit een doordachte, geïntegreerde aanpak voor ketenontwikkeling waarin verschillende aspecten van productie, verwerking als afzet ontwikkeld zijn. Het project doet dit met de bedoeling om niet enkel hun eigen activiteiten verder te uit te bouwen, maar ook een bredere territoriale dynamiek en samenwerking op te zetten.

- Productie georganiseerd in onderling overleg tussen de producenten en op basis van kennisuitwisseling tussen producenten.

- Verwerking door middel van samenwerkende coöperaties. Wanneer geen geschikte partner bestaat, werken de verschillende actoren samen om de nodige activiteiten te organiseren door de oprichting van een nieuwe coöperatie te ondersteunen.
- Brede afzet via verschillende afzetkanalen: verkoop in winkels, verkooppunten en online, verkoop aan zorginstellingen en scholen via de groothandelaar.
- Sensibiliseren en mobiliseren van consumenten
- Een sterke sociale pijler: Paysan Artisan wil lokaal voedsel voor en door iedereen realiseren dankzij samenwerking met de sociale economie en inspanningen en initiatieven om drempels te verlagen voor mensen in een precaire situatie.
- Een maatschappelijke pijler: ook openbare dienstverlening, als 'economische territoriale animator' en door het organiseren van opleidingen (Ouvrier Maraicher Fruiticulteur en Circuit Court), maakt deel uit van het werk van Paysans Artisans.
- Aansluiting bij overkoepelende initiatieven, 5C en TChak, om haar impact te vergroten door samen te werken en kennis te delen.

2.5 BELEIDSINBEDDING

- Lokale beleidskadering maar weinig strategisch
- Vlaams beleidskader in ontwikkeling
- Beperkingen en complexiteit in de regelgeving maken het moeilijk om duurzame voedselprojecten en -systemen uit te bouwen

2.5.1 Lokale beleidskadering, maar weinig strategisch of structureel

Slechts een beperkt aantal projecten komt direct voort uit een lokale voedselstrategie, hoewel een heel aantal wel degelijk een bijdrage aan vernieuwing van het voedselsysteem beoogt

Projecten zoals **Boer & Buurtsuper** en **Hup HUB Brussel** zijn voorbeelden waarbij een duidelijke link is met lokale strategieën die gericht zijn op het stimuleren van lokale landbouw en korte ketenverkoop. Deze projecten benutten lokale producten en bevorderen het consumentenbewustzijn over de herkomst van hun voeding, wat aansluit bij breder beleid om duurzame voedselproductie toegankelijk te maken voor iedereen.

Andere projecten, zoals **KoKed: Korte Ketten breed toegankelijk maken in Diest** en **Voedsel+Dorp**, tonen aan dat er wel intenties zijn om deze initiatieven te ondersteunen, maar dat er geen formele strategie achter zit. Hier is meer sprake van informele of onderliggende steun zonder dat dit expliciet gekoppeld is aan een vastgestelde strategie.

Over het algemeen lijkt de beleidsmatige context voor deze projecten op het lokale niveau wel verbeterd te zijn, vooral omdat er steeds meer aandacht is voor duurzaamheid vanuit de consument en lokale voedselproductie binnen het beleid. Interesse vanuit lokale besturen hierin een actievere rol op te pakken is

de afgelopen jaren zeker gegroeid, hoewel de middelen beperkt zijn. Er is vanuit de projecten zeker behoefte aan meer geïntegreerde lokale voedselstrategieën die als kapstok kunnen dienen de transitie naar een duurzaam voedselsysteem te versnellen.

Voedsel en landbouw zijn daarbij thema's die aansluiting vinden bij een andere relevante lokale domeinen, zoals gezondheid, duurzaamheid, circulariteit, armoede, welzijn... Enerzijds biedt dit de kans om voeding en landbouw ingang te laten vinden in verschillende aspecten van lokaal beleid, zoals dat bijvoorbeeld voor **Foodsavers Westhoek** vanuit het thema armoede het geval is. Anderzijds betekent dit dat projecten best ingebed worden een geïntegreerd kader gedragen vanuit de verschillende relevante beleidsdomeinen en -diensten. Daarvoor is participatie van verschillende beleidsdiensten nodig, wat het soms ook moeilijk maakt om het beleid en voldoende draagvlak binnen het eigen bestuur te activeren en om middelen vrij te krijgen.

In verschillende gemeentes zijn reeds initiatieven genomen om tot een volwaardige lokale voedselstrategie te komen, maar het kost telkens grote moeite om een dergelijk complex strategisch kader uit te bouwen en te implementeren. Een lokale voedselstrategie is daarom voorlopig nog te vaak een eindpunt in plaats van een startpunt voor lokale (beleids)actie.

De VLM en haar partners trachten op dit vlak inmiddels wel de nodige [Inspiratie en handvaten](#) aan te reiken, getuige ook de recente [inspiratiesessie](#) 'Hoe zetten of houden we voedsel als thema op de lokale agenda?' (d.d. 07/05/2024). Duidelijk is dat lokale besturen behoefte hebben aan verdere meer structurele uitwisseling van ervaring en kennis om zo ook beleidsmatig collectief capaciteit op te bouwen.

De gemeente Mol onderneemt zo pogingen om een duidelijker stadsbrede voedselstrategie uit te bouwen in context van onder meer enkele projecten die we in deze studie behandelden (**Mooi Mol op je Bord, Boer en Dorp verbinden**). Door een meer structurele link naar professionele landbouwers en lokale spelers tracht Mol om bv. de directe lokale afzet breder te bevorderen via horeca en thuisverkoop, en ook de lokale vraagkant te versterken. De ontwikkeling hiervan staat echter nog in de kinderschoenen, en zal participatie van verschillende beleidsdomeinen en -diensten vragen, alsook de opbouw van een bredere lokale coalitie met landbouwers en lokale ondernemers (retail/horeca). Dit vraagt bestuurlijke capaciteit en draagvlak die op lokaal niveau moeilijk bij elkaar te brengen is.

2.5.2 Vlaams beleidskader in ontwikkeling biedt aanknopingspunten

De meeste geanalyseerde initiatieven zijn ontstaan vanuit een lokaal gevoeld nood, zoals ook de bedoeling bij LEADER/OKW, en zijn dus niet expliciet aangehaakt bij een bepaald Vlaams beleidskader. Tegelijk spreekt uit de veel van de projecten wel degelijk de bedoeling en wens om structurele onduurzaamheden in het voedsel-systeem tegen te gaan, en bij te dragen aan een lokale, duurzamer en gezonder voedselsysteem (ookal is het maar beperkt). In die zin legt men vaak wel degelijk impliciet of zelfs onbewust de link met hoger gelegen strategische ambities zoals beschreven in de Europese Farm to Fork-strategie en de Vlaamse Go4Food, met name op vlak van milieubewuste productie met kleine ecologische voetafdruk. Uit de

De genoemde kaders zijn in 2024 echter nog volop in uitwerking in Vlaanderen, en waren toen de meeste projecten startten zelfs nog niet gelanceerd. De lokale dynamiek heeft wellicht op punten eerder geleid of bijgedragen aan de uitbouw van de Vlaamse strategie dan andersom.

In 2022 werd ook een nieuwe Vlaamse strategische visie² korte keten vastgelegd, gericht op het ondersteunen van de bestendiging van de positieve ontwikkeling van korte keten tijdens en na de coronapandemie. De visie beschouwt korte keten als volwaardig mogelijk nieuw model voor de landbouw, verdergaand dan de niche-activiteit die het tot nu toe is geweest. Korte ketenontwikkeling wordt daarbij ook breder beschouwd dan enkel landbouw, en gelinkt aan domeinen als ruimtelijke ordening, toerisme, onderwijs, volksgezondheid, economie, ...

Vanuit deze vernieuwde visie kunnen lokale project(promotor)en kunnen de komende jaren hierin zeker betrokken worden en een rol spelen om deze visie verder te realiseren op het terrein. Dit kan bv via het Charter “Voedsel verbindt boer en burger”³, waar lokale voedselprojecten zouden tot kunnen toetreden om zo de brug te slaan naar de Vlaamse voedselstrategie.

Verder worden in context van de **Vlaamse Go4Food-strategie** op heden verschillende beleidsconcepten en instrumenten vanuit een meer holistische benadering op lokale, duurzame en gezonde voeding naar voren geschoven en in enkele gevallen in pilootvorm toegepast op bovenlokale schaal. Deze concepten gaan verder dan het kader van het plattelandsbeleid waarin de projecten in deze studie functioneren, maar bieden wel duidelijke aanknopingspunten voor een werking binnen een groter bovenlokaal kader met linken naar domeinen als klimaat, gezondheid, onderwijs, lokale economie, ...

- De **voedseldeals** van de Go4Food brengen de strategie tot leven

De Vlaamse Go4Food-strategie wordt tastbaar gemaakt door een aantal voedseldeals die concrete stappen en samenwerkingen in gang zetten. Deze deals brengen actoren uit de agrovoedingsketen, de industrie en andere relevante sectoren samen om gezamenlijk de doelstellingen van de Vlaamse

³ Weblink: <https://www.vlaanderen.be/vlam/sites/default/files/2021-06/Charter%20Voedsel%20verbindt%20boer%20%26%20burger.pdf>

voedselstrategie te realiseren. Elke deal heeft specifieke doelstellingen, werkpakketten en acties waarbij betrokken partijen duidelijke engagementen aangaan. Dit maakt ze krachtige hulpmiddelen voor toekomstige voedselprojecten om op aan te sluiten en bij te dragen aan de voedseltransitie.:

- Het door de VLM beheerde programma ‘Voedsel+land+schap’ is uitgemond in het concept ‘**voedsel-landschap**’. Dit concept biedt nieuw perspectief voor plattelandsbeleid in een nieuw evenwicht tussen open ruimte, natuur & klimaat en duurzame landbouw, met evenwaardige inbreng van verschillende stakeholders in dat landschap. Het project ‘Boerenlandschap Pajottenland-Brussel’ werd in feite reeds vanuit deze insteek opgezet.
- Om voedsellandschappen concreter vorm te geven lanceerde de VLM in 2023 verschillende oproepen voor de rol van (lokale) **voedselregisseur**, een persoon of een team die tijd en middelen krijgt om nieuwe samenwerking tussen landbouwers en de lokale gemeenschap in een bepaald gebied op te zetten en samenwerking binnen korte keten voedselproductie te vergroten.
- Vanuit breder omgevingsperspectief werkt het Departement Omgeving aan een gezonde en duurzame Vlaamse publieke ruimte vanuit het concept **Voedselomgeving**. Eerder dan de context waarin voedsel wordt geproduceerd, ligt hier de focus op het bevorderen van een omgeving waarin gezonde en lokale voeding wordt aangeboden en als keuze beschikbaar is voor gebruikers van de publieke ruimte (waar dit alternatief nu vaak ontbreekt). Dit concept beoogt evengoed bij te dragen aan transitie naar een duurzaam voedings-systeem, evenwel door via omgevingsfactoren sturen in consumentengedrag en -voorkeuren. Ook hier is betrokkenheid van lokale besturen en actoren essentieel.
- Elementen van beide concepten komen terug in het concept **Voedselregio’s**, besproken in een parlementaire hoorzitting maar nog niet in gebruik. Uitgangspunt is hier om lokale beleidsinitiatieven rond voedsel steviger bovenlokaal of stadsregionaal kader te kunnen bieden op basis van multilevel interbestuurlijke samenwerking, en zo ook korte ketens op grotere schaal te kunnen ontwikkelen.

Tabel 2. Overzicht Vlaamse beleidsconcepten/-instrumenten

	Voedseldeals	Voedsellandschappen	Voedselomgevingen	Voedselregio’s
Trekker	Verschillende actoren in het voedsel-systeem	VLM	Departement Omgeving	Lokale besturen, ondersteund door VLM
Focus	Hefboomacties die de strategische doelstellingen van de Go4Food-strategie moeten waarmaken	Duurzame landbouw, natuurbehoud, biodiversiteit, platteland belevenis	Samenspel voedingswaarde, voedselveiligheid, prijs, sensibilisering m.b.t. voeding in de dagelijkse omgeving	Lokale voedsel-strategieën, duurzaamheid, korte keten
Governance	Multi-actor, multidisciplinair, multilevel aanpak	Publiek-private samenwerking, nadruk op gemeenschaps-betrokkenheid	Multi-level samenwerking tussen verschillende (overheids)niveaus met belangrijke rol voor private spelers	Multi-actor, multidisciplinair, multilevel aanpak

2.5.3 Beperkingen in de regelgeving en een veelheid aan regels maken het moeilijk om duurzame voedselprojecten en -systemen uit te bouwen

Projecten merken ook regelmatig op dat het verder uitbouwen van een visie en beleidskader op Vlaams niveau ook kan zorgen voor betere regelgeving die ter ondersteuning van de voedseltransitie. De huidige regelgeving is vaak niet afgestemd op de praktijk en bevat daardoor belemmeringen voor de uitbouw van duurzame voedselsystemen en korte ketens. Enkele voorbeelden uit de interviews zijn:

- Openbare aanbestedingen zijn niet afgestemd zijn op de realiteit van korte keten en duurzame voeding. De regelgeving stimuleert het groeperen van voedselgroepen in aanbestedingen waardoor enkel grote leveranciers aan de vraag kunnen voldoen. Ook wordt er stevast met boeteclausules en vanuit resultaatsverbintenissen in plaats van inspanningsverbintenissen gewerkt, wat flexibiliteit uitsluit.
- Hubs voor korte ketens die aan een landbouwbedrijf gevestigd zijn, liggen daar zonevreed omdat zij als industrie of kmo beschouwd worden en dus niet toegestaan zijn in landbouwgebied.
- Schenking van voedseloverschotten kan maximum 3 dagen voor de vervaldatum. Dit is een erg korte termijn om schenking en verdeling te organiseren en betekent soms dat voedseloverschotten bij de supermarkten moeten wachten tot ze zich binnen deze termijn bevinden.
- Biologische en niet-biologische transporten mogen niet op eenzelfde transport vervoerd worden zelfs als ze volledig afgesloten verpakt zijn.

Duurzame voedselsystemen en korte ketens zouden sterk gestimuleerd kunnen worden door deze belemmeringen aan te pakken en door ook een aantal andere principes te integreren, zoals:

- Fiscale voordelen creëren voor het schenken van bruikbare voedseloverschotten;
- De klimaat- en milieu impact van (buitenlandse) producten belasten;
- Omschakeling naar bio-productie aanmoedigen.
- De oprichting van hubs voor voedselverwerking en -verdeling ondersteunen;
- De verwerking en het opnieuw aanbieden voor verkoop van voedseloverschotten toelaten.

Hierdoor kan je ook de boodschap naar consumenten duidelijker maken en duurzame en lokale voedselopties in het dagelijks leven couranter maken, promoten en verankeren (bv. door label voor korte keten, gelijkaardig aan de nutri-score).

Naast het aanpakken van belemmeringen in de huidige regelgeving vragen lokale voedselprojecten om ondersteuning om de regelgeving te begrijpen en correct toe te kunnen passen. Bij het verwerken, verpakken en verkopen van voedingsproducten, komen bijvoorbeeld hele hoop regelgeving op vlak van voedselveiligheid en etikettering kijken.

2.6 BEREIK EN RESULTATEN

- De lokale voedselprojecten slagen erin lokaal bewustzijn en nieuwe samenwerkingen te realiseren als positieve resultaten.
- Maar de individuele projecten hebben een beperkt bereik en duurzame verderzetting en opschaling zijn een uitdaging.

2.6.1 Lokaal bewustzijn en nieuwe samenwerkingen als positieve resultaten

De nieuwe samenwerkingen tussen actoren in het (lokaal) voedsellandschap en het toenemend bewustzijn op lokaal niveau over duurzame en gezonde voedselproductie en -consumptie kwamen naar voor als de voornaamste positieve resultaten van de projecten. De initiatieven tonen in een heel aantal gevallen de concrete mogelijkheden op dit vlak aan, en zetten anderen aan tot verdere actie en uitbouw.

Samenwerking tussen actoren vanuit korte ketenbenadering binnen de projecten (B2B-relaties, maar ook met lokale besturen) zorgt voor de uitbouw van nieuwe afzetkanalen en marktontwikkeling voor lokale producenten, en legt de basis voor verdere economisch haalbare verankering van deze modellen in de lokale gemeenschap.

Daarnaast hebben de projecten een belangrijke bijdrage in het vernieuwen en versterken van de relatie tussen landbouwers en hun directe omgeving en landschap. Hoewel echte rurale gemeenschappen in Vlaanderen nauwelijks meer bestaan, is het voor een duurzaam en veerkrachtig voedselsysteem essentieel dat de samenhang tussen primaire voedselproductie, de landschappelijke omgeving waarin dat gebeurt en de lokale bewoners bevorderd wordt. Een goed begrip van de wisselwerking tussen deze elementen en van de potenties en opportuniteiten die bij elk van hen liggen, kan tot wederzijds voordeel voor elk van hen leiden met duurzaam economisch resultaat. Zowel naar burgers/consumenten, lokale besturen als landbouwers zelf hebben de projecten bijgedragen aan grotere bewustzijn en kennis op dit vlak, en een basis gelegd om meer geïntegreerde concepten als voedsellandschap of -omgeving verder uit te diepen en ingang te doen vinden.

Een interessante ontwikkeling, waarbinnen de lokale projecten ook een begin mee wordt gemaakt, is het inspelen op de zoektocht van landbouwers om meer uit hun bodem en natuurlijke omgeving te halen. Door het strakke keurslijf waarin veel landbouwers moet opereren om aan marktwensen en bijbehorende regelgeving te voldoen, is men enigszins de bewegingsruimte en capaciteit verloren om zelf optimaal de ecologisch productieve kracht uit de natuurlijke omgeving te halen. Een aantal projecten vormden een kader om uit te wisselen en capaciteit op te bouwen in samenwerking met landschapsactoren om bv. de aantrekkelijkheid voor natuurlijke bestuivers te vergoten in boomgaarden of de bodemkwaliteit/-vruchtbaarheid duurzaam/ op lange termijn te versterken.

2.6.2 Beperkt bereik van individuele projecten en uitdaging van duurzame verderzetting en opschaling

De meeste projecten hebben een lokaal bereik en zien hun werking niet verder dan de lokale of regionale schaal. Voor eventuele replicatie naar nieuwe regio's is geen capaciteit en dit valt ook buiten de scope en ambities van de meeste projectpromotoren. Elk op zich hebben de projecten een te beperkte schaal en het bereik om te kunnen werken aan een verandering op systeemniveau. De projecten voelen dit ook zelf aan en zijn voorstander van sturing en coördinatie door de (Vlaamse) overheid om het veelvoud aan lokale voedselinitiatieven en korte ketenprojecten die er bestaan met elkaar te verbinden.

Daarnaast biedt het verenigen van lokale voedselinitiatieven en korte ketenprojecten de mogelijkheid om een bredere groep aan relevante actoren bij de projecten te betrekken en zo ook verwerkers en sociale economie systematischer te betrekken.

Wel wordt er in veel gevallen aandacht en inspanningen besteed aan het verspreiden van de lessen en verder aanpakken van knelpunten van de opgezette initiatieven na afloop van het project door het opzetten van nieuwe partnerschappen of het uitbreiden van bestaande samenwerkingen. Bijna de helft van de projecten kent in een of andere vorm voortzetting met dezelfde of nieuwe partner, via nieuwe projectfinanciering, met lokale, provinciale of Vlaamse steun. Nog een kleiner aandeel vindt hierbij ook basis voor verdere uitbouw en groei-ontwikkeling van hun initiatief, soms in combinatie of in aansluiting bij andere lopende initiatieven. Zoals hoger al aangegeven, vereisen deze inspanningen echter aanzienlijke tijd en middelen waarvoor meer overkoepelende strategische kaders nodig zijn.

We stellen vast dat:

- Het binnen het LEADER/OKW-kader ontbreekt aan mechanismen om werk te maken van duurzame uitbouw, opschaling en inbedding in een groter geheel.
- Het voor de geanalyseerde projecten vaak ook niet lukt om aansluiting te vinden bij de talloze andere (succesvolle) initiatieven rond korte voedselketens die soms al verder staan in hun ontwikkeling en kansen bieden om de organisatie van verdere uitbouw vorm te geven.
- Bestaande ondersteuningskaders en -structuren en begeleidingsinitiatieven voor korte keten en andere types initiatieven die over de afgelopen 20 jaar zijn ontwikkeld (bv. Steunpunt Korte Keten, eerder ontwikkelde studie/handleidingen/kaders op dit punt) weliswaar hun waarde hebben om mogelijkheden te tonen, maar ook niet de schaal en spankracht hebben om voor elk project de nodige of voldoende houvast en handvaten te bieden om vervolgstappen te zetten en uitbouw te realiseren. De voedingsbodem voor dergelijke initiatieven lijkt over het algemeen vrij beperkt, met moeizame en trage ontwikkeling van de marktvraag en het ondersteunend ecosysteem.
- Er beperkte ruimte is om binnen het projectkader gericht te werken aan het integreren van een duurzame organisatie- of verdienmodel. Zoals eerder aangegeven, worden subsidiemiddelen aangewend als een hefboom voor nieuwe samenwerkingsverbanden en katalysator van innovatie en experimenten voor nieuwe concepten en modellen en ondersteunen de middelen coördinatie en continuïteit. De dagelijkse werking wordt dus niet vanaf het begin ingebouwd in een verdienmodel dat relatief snel op zichzelf kan

staan. Dit is tegengesteld aan de mindset waar rond hun **Paysan Artisan** activiteiten heeft opgebouwd. Zij beschouwen zichzelf als zelfstandige ondernemers die hun werking vanaf het begin in het kader van een zelfstandig verdienmodel hebben opgebouwd. Publieke middelen gebruiken ze enkel voor ‘publieke diensten’ zoals opleidingen of sociale initiatieven rond voeding voor mensen in armoede.

3 CONCLUSIES EN IMPLICATIES VOOR TOEKOMSTIGE INITIATIEVEN

Dit hoofdstuk zet de algemene analytische bevindingen op een rij met betrekking tot de bijdrage van de projecten aan relevante aspecten van de transitie naar een lokaal, duurzaam, veerkrachtig voedselsysteem, en de succesfactoren en knelpunten die daarbij een rol spelen. Daarbij gaan we ook in op een aantal belangrijke implicaties voor toekomstige initiatieven en inspanningen op dit vlak.

- Directe werking rond verschillende componenten van een lokaal en veerkrachtig voedselsysteem;
- Vernieuwende initiatieven met betrokkenheid van diverse actoren, maar structurele schaalbare (stadsregionale) afzetmodellen nog te weinig ontwikkeld;
- Bestendiging en uitbouw van initiatieven krijgt aandacht, maar spankracht voor duurzame inbedding ontbreekt door beperkte schaal en bereik;
- Werk aan de winkel op vlak van gepaste strategische beleidsomkadering.

3.1 DIRECTE WERKING ROND VERSCHILLENDE COMPONENTEN VAN EEN LOKAAL EN VEERKRACHTIG VOEDSELSYSTEEM

Duidelijk is dat **verreweg de meeste projecten expliciet en rechtstreeks werken op thema's die gelinkt zijn aan de genoemde transitie**. Binnen de beperkte middelen en schaal van de projecten dragen zij bij aan de bottom-up ontwikkeling van nieuwe benaderingen en organisatiestructuren om het voedselsysteem vorm te geven. De projecten zijn telkens erg streekgericht en nemen dus ook duidelijk de lokale omstandigheden, landschap en landbouwproductie mee in rekening.

Teruggrijpend naar figuur 1 in ons [onderzoekskader](#), komende volgende thema's duidelijk naar voren:

- **Bevordering van milieubewuste en gezonde productie en consumptie**, zowel bij landbouwers als lokale bevolking en bezoekers door bevordering en promotie van duurzame landbouwpraktijken en het actief toegankelijk maken van het aanbod van lokale producten.
- Veel projecten werken hierbij gericht aan het hernieuwen of versterken van de **relatie tussen boeren en burgers** in hun directe omgeving. Ze zoeken hiervoor verbinding met verschillende lokale actoren en organisaties (middenveld en bestuur), en integreren hierin **educatieve componenten** die lokale bewoners informeren over de voordelen van lokaal geproduceerde voeding en de impact van hun keuzes op de lokale economie en het milieu.

- **Korte ketenontwikkeling** staat in een meerderheid van de projecten in een of andere vorm centraal, waarin het verkleinen van de ecologische voetafdruk gekoppeld wordt aan de zoektocht naar een haalbaar model ten gunste van de producenten en lokale economie. Deze zoektocht is zeker nog niet ten eind, maar de projecten leggen met hun werk een basis om op verder te bouwen in bredere partnerschappen en kaders, waar mogelijk met steun van lokale besturen.
- Ook **afvalreductie en circulariteit** komt in de projecten aan bod. Dit gaat zowel over het herverdelen van voedseloverschotten als over bewustere consumptie en de verdeling van producten via de korte keten die in de conventionele systemen als afval beschouwd worden omdat ze niet aan standaarden van maat, vorm of kleur voldoen.
- Tenslotte dragen enkele projecten bij aan het bevorderen **agro-ecologische praktijken** en principes bij landbouwers zelf, als een van de basispijlers van een duurzaam voedselsysteem. Deze vindt steeds meer ingang, maar het blijft telkens een uitdaging om nieuwe boeren te overtuigen, en het niet bij een klein groepje voorlopers te houden. Enkele projecten hebben actieve outreach naar landbouwers gedaan om de mogelijkheden en toepasbaarheid van dergelijke praktijken aan te tonen, en tegelijk in open gesprek te gaan over de uitdagingen die hierbij komen kijken (bv. de Regionale Landschappen, plattelandscentra, ...). Zo geven zij duidelijk opening voor verdere uitwisseling en verkenning van de haalbaarheid van het overstappen naar een ander productie- en onderliggend businessmodel voor landbouwers.

3.2 VERNIEUWENDE INITIATIEVEN MET BETROKKENHEID VAN DIVERSE ACTOREN, MAAR STRUCTURELE SCHAALBARE (STADSREGIONALE) WERKINGSMODELLEN NOG TE WEINIG ONTWIKKELD

De projecten hebben op zichzelf een kleinschalige scope en bouwen op relatief smalle partnerschappen die zich vaak in hun direct netwerk situeren. Dit is eigen aan lokale of gebiedsgerichte projecten. Ook buiten het eigen partnerschap kennen de projecten een beperkt bereik en aantrekkingskracht naar relevante andere organisaties of individuele deelnemers. Veel projecten blijven daarom te veel op zichzelf staande initiatieven, met te weinig perspectief op opname of inbedding in een groter (beleids-)kader of een bredere regionale dynamiek/weefsel.

Projecten die op dit punt wel succes boeken maken actief werk van verbinding naar verschillende type stakeholders in de directe omgeving:

- Actieve duurzame betrokkenheid en inbreng van **lokale (primaire) producenten en ondernemers en/of lokaal verankerde organisaties** die eigenaarschap nemen over het project zijn essentieel voor de duurzame operationele inbedding van projecten. Met name de rol van ondernemende landbouwers als rurale ondernemers is van groot belang, of het nu binnen korte ketens of een sociaal of toeristisch gericht project is. Belangrijk is wel dat er een duidelijke win-win (onder de vorm van tijdsbesparing, afzetgarantie, logistieke en technologische ondersteuning, marketing, ...) voor de betrokken landbouwers/producenten in het project zit of daar zichtbaar aan gewerkt wordt. Inspanningen die van hen gevraagd worden moeten behapbaar zijn binnen hun landbouwrealiteit, en uiteindelijk hen ook in een of andere vorm ten goede komen. Dit is en zal de structurele uitdaging binnen de projecten blijven.

In Wallonië is hier al langer op ingezet en zien we dit terugkomen in goede praktijken, zoals **Paysan Artisan**, waar de nodige schakels gecreëerd zijn en een zelfvoorzienend businessmodel tot stand is gekomen dat verder uitgebouwd en opgeschaald kan worden.

Dit alles vereist de ontwikkeling van kaders waarbij het landbouwers makkelijker/comfortabeler wordt gemaakt om uit het bestaande systeem te stappen. Van daaruit wordt ook de keuze voor duurzame productie eenvoudiger, en kan men met verschillende businessmodellen beginnen experimenteren.

3.3 BESTENDIGING EN UITBOUW VAN INITIATIEVEN KRIJGT AANDACHT, MAAR SPANKRACHT VOOR DUURZAME INBEDDING ONTBREEKT DOOR BEPERKTE SCHAAL EN BEREIK

We zien in veel van de projecten behoorlijke inspanning en gedrevenheid om het gestarte initiatief verder te zetten en waar mogelijk op structurele basis uit te breiden. Dit wordt terecht als essentiële factor voor de uiteinde-lijke impact van de projecten gezien, niet in de laatste plaats door de projectpromotoren zelf. Elk op zich hebben de projecten een te beperkte schaal en het bereik om te kunnen werken aan een verandering op systeemniveau.

Gezien het kleinschalige karakter en de beperkte mogelijkheden voor ruimere inbedding van de projecten is de voornaamste doelstelling en bijdrage van de lokale voedselinitiatieven sensibilisering en demonstratie van mogelijkheden aan de samenleving, zo ook vastgesteld door het expertenpanel. De bestudeerde projecten binnen de gebiedsgerichte plattelandsontwikkeling hebben duidelijk dergelijke overtuigingswaarde naar verschillende rurale actoren, die eerder aan de aanbodzijde van het voedselsysteem gepositioneerd zijn.

Het LEADER/OKW-kader mist echter de reikwijdte en mechanismen om van de lokale projecten eigenstandig de stap naar opschaling te zetten. Hierop is het kader ook bewust ingericht om, via laagdrempelige toegang, experimentele bottom-up werkingen te bevorderen. Opschaling en replicatie zal veelal via andere kaders en mechanismen moeten verlopen, onder andere door initiatieven interregionaal met elkaar te verbinden.

Deze problematiek geldt overigens niet enkel voor LEADER: heel wat lokale initiatieven die lokale en gezonde productie en consumptie willen bevorderen in verschillende korte ketenmodellen stuiten vrij snel op hun eigen grenzen met een bereik tot 500 deelnemers, de uitzonderingen niet te na gesproken. Daarna lijkt de lokale 'markt' of aantrekkingskracht verzadigd.

Opschalen zonder duidelijk groei- of marktperspectief of draagvlak zal dus weinig effectief zijn. Even belangrijk in de bevordering van de beoogde voedseltransitie is dat de brede (lokale) gemeenschap (burgers, middenveld, ...) in aanraking komt met de projecten en hun resultaten om zo hun denkwijze te beïnvloeden en gedragsverandering te stimuleren. Daarom is het cruciaal om meer te investeren in sensibilisering en communicatie die een breed publiek kan bereiken.

Mogelijk kunnen de Lokale Actiegroepen binnen LEADER op dit vlak een meer actieve rol opnemen om succes- / impactvolle projecten onderling of extern te verbinden, om zo hun gezamenlijk bereik te vergroten en te kunnen werken aan continuering en bestendiging binnen een groter organisatorisch geheel. Ook kan de link gelegd worden naar een alternatief/aanvullend steuninstrumentarium of financiering die dit mogelijk maakt (als hernieuwde financiering vanuit LEADER niet opportuun is). Het kan gaan om steun vanuit het Vlaamse

////////////////////////////////////

De LAGs zouden hierbij wel zelf buiten hun eigen partnerschap moeten stappen, en hierover bv. gestructureerd overleg moeten voorzien met lokale en provinciale besturen en andere relevante actoren (kennisinstellingen, sectorale organisaties, ...). Hiervoor is een consistent kader met transparante criteria nodig, waarmee projecten geselecteerd kunnen worden die in aanmerking komen voor verdere ondersteuning richting bestendiging en opschaling, en die in samenwerking met externe partners verder kunnen worden begeleid binnen het ondersteuningslandschap.

Belangrijk aandachtspunt dat binnen het LEADER/OKW-kader niet direct opgelost zal kunnen worden is dat de projecten meestal relatief kleinschalige en losstaande initiatieven zijn, waardoor een gefragmenteerd beeld van de inspanningen ontstaat. Het ontbreekt vaak aan meer structurele omkadering of inbedding in een meer geïntegreerde strategische visie en beleidskader, zowel op lokaal als op Vlaams niveau, dat de gehele waardeketen in acht neemt.

- Deze strategische visie en beleidskader is voor toekomstige projecten zeker van belang om een duidelijke bovenliggende richting aan te geven voor de beoogde transitie naar een nieuw voedselsysteem. Hierbij kan de nodige governancestructuur en -dynamiek gecreëerd worden met betrokkenheid van relevante publieke en maatschappelijke stakeholders van verschillende niveaus. Binnen dit kader kunnen linken tussen beleidsthema's als economie en landbouw, omgeving en ruimte, gezondheid, welzijn, armoede, onderwijs,... vanuit de invalshoek voeding slim en gestructureerd gelegd worden. Zo kan beleidsdomein-overstijgende betrokkenheid institutioneel gekaderd en georganiseerd worden.

De Vlaamse overheid kan vanuit deze visie de voedseltransitie in Vlaanderen sturen, coördineren en samenwerking stimuleren om de huidige versnippering en veelvoud aan lokale voedselinitiatieven en korte ketenprojecten te verenigen.

- Lokale of stedelijke voedselstrategieën kunnen een interessant vehikel zijn om projecten structurele inbedding te geven in een richtinggevend kader, maar de beperkingen hiervan worden ook snel duidelijk

Dit zien we onder meer in kleine tot middelgrote lokale besturen, zoals Geraardsbergen, waar een voedselstrategie uitgewerkt wordt, maar die vanuit één enkele persoon of dienst gecoördineerd wordt en vaak niet bestuursbreed ingebed is. Hierdoor is het moeilijk om effectieve realisaties te verwezenlijken en blijft de impact van een dergelijke voedselstrategie vaak beperkt.

Er is duidelijk ondersteuning nodig voor het opzetten en coördineren van lokale voedselstrategieën, want hoewel het effectief belangrijk is dat er vanuit het lokale niveau werk wordt gemaakt van de voedseltransitie, zowel aan vraag- als aanbodzijde en haar verschillende dimensies, ontbreekt het vaak aan capaciteit en middelen om dit vanuit een enkel lokaal bestuur te doen. Best zouden verschillende lokale initiatieven onderling afstemmen en samenwerken om met de juiste kritische massa te kunnen groeien. Een geïntegreerde visie en beleidskader zal ook toelaten om een meer structureel en integraal subsidiebeleid op te zetten. Op deze manier kan Vlaanderen gericht middelen en ondersteuning inzetten vanuit een systeemblik die de gehele waardeketen – inclusief verwerkers en logistieke spelers – in acht neemt, met ook aandacht voor het uitfaseren van niet-duurzame praktijken.

- Ook het belang van een 'regisseurs'functie zoals VLM ondersteunt via de oproep voedselregisseurs komt hier effectief als een belangrijk element naar voren. Die regisseursfunctie kent evenwel geen rechtlijnige invulling en vereist een brede waaier aan competenties. Je moet een strategie helpen ontwikkelen, draagvlak creëren, mee zijn met de principes van het veranderingsmanagement, de markt kennen, over technische kennis (productie, voedselsysteem, marketing, promo, ...) beschikken, kennis over systeemdenkoefeningen en organisatienetwerken hebben en de regie- en voorbeeldrol van lokale

pagina 39 van 64

besturen kennen. Om dit alles te kunnen bolwerken lijkt een team van meerdere profielen meer aan de orde. Gelijkaardig met bijvoorbeeld LEADER-initiatieven is de ondersteuning van de regisseurs ook beperkt in tijd (max. 2 jaar). Een structurele werking opzetten met regisseursfunctie wordt zo uitdagend.

4 VISIE: MODELLEN & KADERS VOOR OPSCHALING & VERSNELLING VOEDSELTRANSITIE

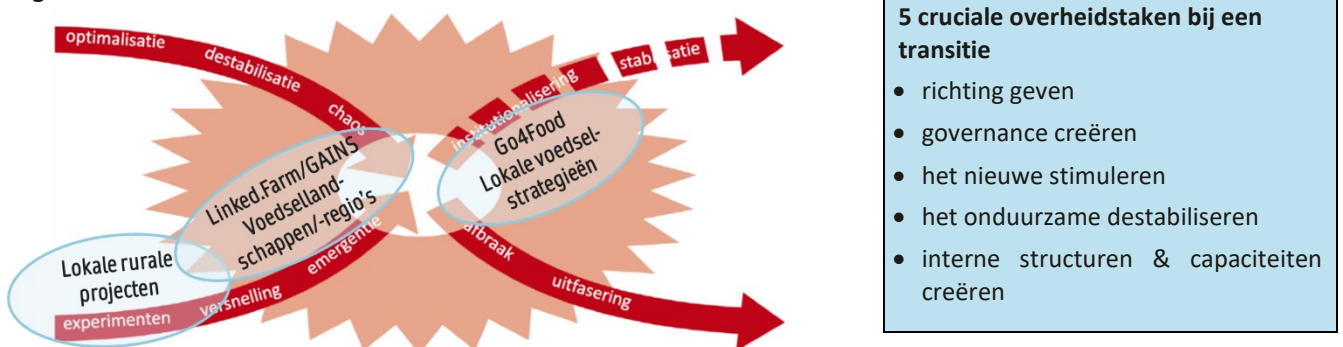
Bovenstaande conclusies en aanbevelingen kunnen we onderbouwen aan de hand van enkele bestaande modellen en kaders voor opschaling en versnelling van de voedseltransitie:

- De transitiecurve en taken van een transformatieve overheid;
- Het GAIN-model;
- Voedselomgevingen en -landschappen.

4.1 LOKALE PROJECTEN IN DE VOEDSELTRANSITIE: DE TRANSITIECURVE EN TAKEN VAN EEN TRANSFORMATIEVE OVERHEID

Zoals in de conclusies reeds vastgesteld hebben de gebiedsgerichte projecten binnen het LEADER/OKW-kader vooral meerwaarde op vlak van demonstratie en sensibilisering vanuit vernieuwende, experimentele aanpakken. Hiermee nemen ze vanuit het oogpunt van de algemene theorie rond het verloop van complexe maatschappelijke transitie een duidelijke plek in wat betreft bijdrage aan de beoogde voedseltransitie. Onderstaande figuur bevat de zogenaamde transitiecurve, ontwikkeld door DRIFT (Dutch Research Institute for Transitions), die weergeeft dat in een transitie een nieuw systeem wordt opgebouwd vanuit experimenten tot aan institutionalisering en stabilisering (en vice versa moeten bestaande onduurzame onderdelen van het systeem worden afgebouwd).

Figuur 4. De transitiecurve en taken van een transformatieve overheid

Bron: Dutch Research Institute for Transitions & Rik Braams (2023), [De Transformatieve overheid](#)

De projecten dragen dus zeker bij aan het luik innoveren en experimenteren, maar een luik voor de versnelling, uitbouw en replicatie ('emergentie') ontbreekt nog te veel binnen dit kader. Op dit moment vinden er op verschillende niveaus heel wat relatief kleinschalige initiatieven plaats, geïnitieerd door talloze actoren. Er zit daarom nog heel wat fragmentatie en 'chaos' in het huidige landschap.

Verskillende actoren en recente initiatieven richten zich nu daarom net op het consolideren, groeperen en opschalen van succesvolle initiatieven die meebouwen aan een duurzaam voedselsysteem. Het is ook hierop dat het beleid zich zou moeten richten in het verder faciliteren en bevorderen van deze transitie, **binnen een duidelijk richtinggevend beleids- en governancekader** op weg naar een vernieuwd geïnstitutionaliseerd systeem, in lijn met de vijf overheidstaken in transities die algemeen onderscheiden worden. De Go4Food-strategie kan dit kader bieden, met praktische concretisering in beleidsconcepten als voedsellandschappen en -regio's.

Hieronder gaan we nader in op het GAIN-model als kader voor doorontwikkeling en opschaling van lokale voedselinitiatieven naar een duurzaam voedselsysteem alsook op de genoemde relevante beleidsconcepten in dit verband (voedsellandschappen & voedselregio's).

4.1.1 Opschalen en doorontwikkelen via het GAIN transitiemodel

De beperkte reikwijdte van lokale, kleinschalige projecten, en de moeite die het kost om dergelijke initiatieven op voldoende schaal te kunnen brengen voor duurzame continuering komen in onze analyse duidelijk naar boven. Hierdoor blijven de inspanningen wat gefragmenteerd, met hoge leer- en ontwikkelingskosten tegen lage reële opbrengsten, en beperkt vermogen om de 'markt' gericht te ontwikkelen. Daardoor blijft de uiteindelijke bijdrage aan een levensvatbaar alternatief voor het huidige voedselsysteem beperkt.

De uitdagingen rond de opschaling van korte keten-initiatieven, zoals logistieke organisatie en infrastructuur, markttoegang realiseren, coördinatie, en kennisdeling, zijn eerder ook in Nederland gesignaleerd, wat heeft geleid tot de ontwikkeling van het zogenaamde **GAIN-transitiemodel**. Dit model dient de stap van het lokale naar het regionale/streek en zelfs nationale (Vlaamse) niveau te faciliteren op basis van een aantal richtlijnen en hulpmiddelen voor bovenlokale samenwerking en strategische, collectieve systeemopbouw.

Ook in Vlaanderen volgen enkele initiatieven deze logica, zoals bv goede praktijken Linked.Farm en Antwerpen Hubs, die elk werkende bovenlokale hubs / platforms beogen uit te bouwen voor samenwerking en kennisdeling tussen verschillende type (stedelijke en rurale) actoren.

GAIN beschrijft een stapsgewijs kader op basis van 4 niveaus van maturiteit binnen het voedslecosysteem:

- Het **lokale niveau** omvat individuele voedselprojecten die zich primair richten op hun directe netwerk van de trekkende actor. Meestappen in dergelijke initiatieven is zowel financieel als organisatorisch relatief laagdrempelig.
- Voor een langere termijn werking met voldoende reikwijdte is het echter cruciaal dat deze projecten snel worden geïntegreerd in een breder **bovenlokaal kader en netwerk**. Het GAIN-model beschrijft dit als een **(stads)regionale alliantie** waarin leden hun eigen diensten en assets gemeenschappelijk inzetten voor samenwerking en cross-sectorale waardecreatie, zoals hun netwerk en bereik, kennis en expertise, innovaties, tools, middelen, data en geteste bedrijfsmodellen.
- Dergelijke werking kan bv vorm krijgen in een bovenlokale voedselhub, die niet alleen een organisatorische structuur biedt voor verwerking, vermarkting en distributie, zoals hierboven reeds vermeld, maar ook kan dienen als een kennisdelingshub en collectieve experimenteromgeving voor verschillende actoren in de keten en overige ‘voedselstakeholders’

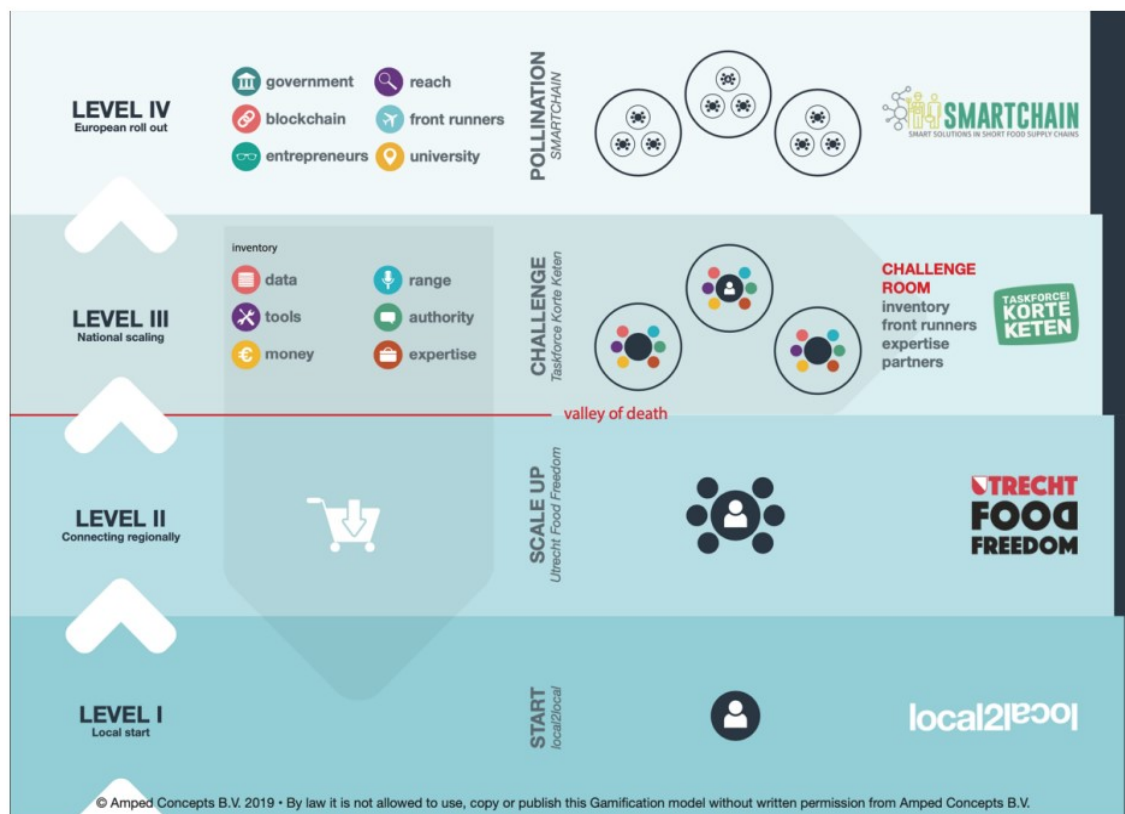
- Een voedselregisseur kan hierbij een sleutelrol spelen door de samenwerking tussen korteketenproducenten te versterken en hen effectief te koppelen aan voedselhubs.
- Het GAIN-model identificeert nog een kritische stap voor de verdere bestending van dergelijke bovenlokale structuren, namelijk de vernetwerking en samenwerking op **‘nationaal’ (in dit geval Vlaams) niveau**. Hierbij werkt men aan de uitbouw van een ecosysteem van (stads)regionale voedselhubs om de krachten verder te bundelen, expertise te delen, en gezamenlijk innovatieve oplossingen te ontwikkelen om collectieve uitdagingen aan te pakken die individuele hubs moeilijk aankunnen. Op basis hiervan kunnen ook gezamenlijke diensten en gedeelde ‘business modellen’ worden uitgewerkt.
- Door dergelijke samenwerking wordt het mogelijk om de fragmentatie in het landschap te overbruggen en een krachtiger, meer geïntegreerd systeem op te bouwen dat bestand is tegen de uitdagingen van op-schaling. Ook bevordert dit de verspreiding van best practices en stimuleert innovatie binnen de korte keten.

Hoe grootschaliger en diepgaander dergelijke werking wordt, hoe meer wederzijds engagement er ook nodig is en gevraagd wordt van de deelnemers, door bv investering in netwerk- en inventarisatie en stakeholderactivatie. Ook gaat GAIN hier uit van een betalend (lidmaatschaps)model voor het afnemen van algemene diensten.

In Vlaanderen fungeert **LinkedFarm** als voorbeeld door een laagdrempelig overkoepelend platform te bieden dat individuele actoren verbindt met verschillende voedselhubs, waardoor logistieke uitdagingen worden gebundeld en de coördinatie en organisatie verbeteren.

Hoewel het GAIN-model is ontwikkeld met een focus op het opschalen van korte ketenmarkten, tonen de gedeelde uitdagingen van de gebiedsgerichte projecten binnen het LEADER/OKW-kader en andere onderzochte praktijken aan dat het model ook toepasbaar is op het versterken van duurzame voedselinitiatieven in het algemeen. Het grotendeels van de projecten werkt bovendien rond productie- en consumptie van lokale voeding, de kern van de korte keten.

Figuur 5. Niveaus van het GAIN-model

Bron: Moore e.a. (2022), [Gamification for Sustainable Food Transitions: Supporting Multi-Level Cooperation in Short Food Supply Chains Through GAIN](#)

4.1.2 Inbedding van lokale projecten in voedsellandschappen & -omgevingen

Binnen ruraal beleid heeft het concept **voedsellandschappen** de afgelopen tijd ingang gevonden als kader om aan geïntegreerde landschapsontwikkeling te doen met een volwaardige plaats voor landbouw incl. bevordering van meer productie/afzetmogelijkheden voor hen. Dit concept heeft vrij directe aansluiting bij de kaders waarbinnen de lokale projecten in het LEADER-kader werken vanuit een gebiedsgerichte ontwikkelingsstrategie, met plattelandontwikkeling als uitgangspunt.

Een voedsellandschap is een openruimte-gebied waar lokale samenwerkingen verschillende openruimte-uitdagingen aanpakken: lokale voedselproductie- en verkoop, een mooier landschap, meer biodiversiteit, klimaatmaatregelen, toegankelijkheid van het platteland en bijhorende beleving, productie van hernieuwbare energie, goed bodem- en waterbeheer, De rol van landbouwers staat daarbij centraal. Een voedsellandschap start vanuit een samenwerking tussen landbouwers onderling en tussen landbouwers, het lokaal beleid, lokale maatschappelijke actoren en/of lokale ondernemers.

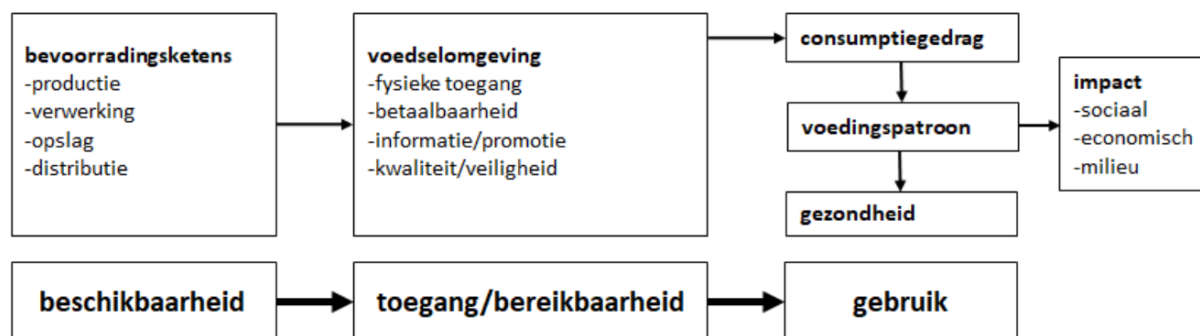
Enkele van de lokale projecten in deze studie passen de principes uit dit concept ook reeds toe, met name door te werken aan de verbinding tussen landbouwers, lokale gemeenschap en landschap. In de komende periode kunnen LAGs hun LOSsen ook nog sterker op dit concept gaan richten om 'voedsellandschappen' via lokale rurale projecten in de praktijk vorm te geven. Dit concept past ook in het werken aan de voedseltransitie vanuit ruraal perspectief.

Om bredere impact op de voedseltransitie te genereren zien we potentieel om rurale voedselprojecten meer te laten aansluiten en te werken binnen de andere beleidsconcepten die rond voedsel worden geïntroduceerd, met name de zogenaamde **voedselomgeving en voedselregio**.

Een **voedselomgeving** is evengoed gericht op een transitie van het voedselsysteem, maar heeft een wat breder omgevingsperspectief, met aandacht voor fysiek-ruimtelijke inpassing in niet-rurale gebieden en voor gedragsmatige en culturele aspecten aan de vraagzijde van het voedselsysteem.

Het perspectief verschuift hier van 'beschikbaarheid' van lokale en gezonde voeding (bv via korte ketenbenadering) naar het creëren van een dagelijkse omgeving waarin deze voeding ook voor iedereen toegankelijk en bereikbaar is als alternatief naast de 'klassieke' voedingsproducten (in de publieke ruimte in eigen buurt, scholen, sport & cultuur, zorginstellingen,...). Via die weg wordt gewerkt aan structurele gedragsverandering bij de brede eind-consument. Het duurzame en lokale wordt hier dus ook praktisch verbonden met gezondheid en gezond leven.

Figuur 6: Schematische weergave van componenten van een gezonde voedselomgeving

Bron: https://omgeving.vlaanderen.be/sites/default/files/2021-11/Voedselomgevingen_Rapport_20200824.pdf

De voedsellens als ondersteunend kader bij voedselinitiatieven (uit: Voedselmoeras, oase, woestijn, de gezonde ruimte, 2023)

De aan- of afwezigheid van gezonde voeding ('beschikbaarheid'), de verplaatsingsmogelijkheden tot voeding ('bereikbaarheid') en de voorstelling van het voedingsaanbod in de fysieke publieke ruimte ('zichtbaarheid'), beïnvloeden ons voedingsgedrag in een voedselmoeras, voedselwoestijn of voedseloase. In de studie Voedselomgevingen in kaart en beeld onderzoeken we niet alleen de ruimtelijke mogelijkheden die steden en gemeenten hebben om een gezonde voedselomgeving te creëren, maar bieden we ook een ondersteunend kader, de 'voedsellens', waar (boven) lokale overheden mee aan de slag kunnen om keuzes te maken in hun ruimtelijk beleid. De voedsellens heeft niet de intentie om ongezonde voeding volledig te 'weren' of te 'verbieden', maar zoekt net naar een goede balans. De methodiek tracht vanuit een positieve en constructieve blik de transitie naar een gezonde en duurzame voedselomgeving te bewerkstelligen.

De voedsellens bundelt de belangrijkste aandachtspunten bij het opzetten van een gebiedsgericht project met aandacht voor een gezonde en milieuverantwoorde voedselomgeving:

- Kwetsbare omgeving als vertrekpunt - voedsel(on)gelijkheid Mensen in kwetsbare posities ervaren meer drempels in hun toegang tot gezonde voeding. Het is van belang om bij het uitwerken van initiatieven in de eerste plaats te vertrekken van een wijkgerichte aanpak met oog voor de noden in kwetsbare omgevingen. Door de focus te leggen op het aanpakken van de voedsel- en gezondheidsongelijkheid van kwetsbare groepen, worden ook andere doelgroepen bereikt.
- Voedselaanbod versus densiteit Iedere bewoner heeft recht op toegang tot een toereikend gezond en milieuverantwoord voedselaanbod. Dat aanbod moet afgestemd zijn op de bevolkingsdichtheid van een wijk.
- Bewaken diversiteit in aanbod Er is niet alleen nood aan voldoende voedselaanbod, maar ook aan voldoende diversiteit binnen dit aanbod. Een diversiteit in soorten én in betaalbaarheid. Waar het gezond aanbod vooral gericht is op welgestelden, bestaat het risico dat de buurt voor een groot deel van de bewoners toch een voedselwoestijn is.
- Nabijheid en toegankelijkheid Bij een beweegvriendelijke buurt met hoge walkability is de toegang tot gezonde en milieuverantwoorde voeding meestal hoger, wat kan leiden tot een gezonder voedselpatroon en minder overgewicht.
- Voedsel als verbindend element Binnen ruimtelijk onderzoek komt voedsel veelal pas als een van de laatste thema's aan bod. Deze studie toont aan dat gezondheid, en meer specifiek voedsel, net een zeer dankbaar thema is om de uitdagingen van een kwetsbare omgeving in beeld te brengen. Voedsel vormt een verbindend gespreksonderwerp.

Door vanuit rurale projecten de handen ineen te slaan met initiatieven en actoren die gericht werken aan het verbeteren van de fysieke en sociale toegankelijkheid van gezonde voeding in nabijgelegen stedelijke kernen/wijken, kan men aan een meer structurele en schaalbare afzetkant voor lokale voedselproducten werken, en zo de beoogde voedseltransitie versnellen.

Nog recenter werd het concept **voedselregio's** geïntroduceerd en in een hoorzitting besproken in het Vlaams Parlement. Vanuit de vaststelling dat lokale voedselstrategieën en (rurale) korte keteninitiatieven tegen praktische beperkingen en uitdagingen aanlopen, schuift dit concept stad en omliggend platteland als één

functionele (voedsel)regio naar voren. Vanuit dit breder perspectief beoogt het de productie, verwerking en consumptie van lokale en duurzame voeding meer samenhangend te vergroten (dus: opschalen korte keten). Dit vertrekt minder dan de voedsellandschappen en -omgeving vanuit het fysiek-ruimtelijke aspect, maar legt de nadruk op de werking van het systeem en (korte) voedselketens zelf. Hierbinnen kan het geïntegreerde karakter van voedselbeleid meer tot uiting komen via bredere cross-domein partnerschappen en beleidsbetrokkenheid vanuit lokale besturen (landbouw, natuur & milieu, omgeving, economie, gezondheid,...). De rol van voedsel-regisseur is in dit concept ook essentieel om samenwerking op bovenlokaal niveau te coördineren en te richten op structurele capaciteitsopbouw en concrete realisaties.

Van lokale projecten moet niet verwacht worden dat men zelf dergelijke structuren opzetten of dragen, maar ze kunnen zich wel hierin inschrijven en aan koppelen, om zo hun eigen reikwijdte en mogelijkheden voor bestending te vergroten. De genoemde kaders:

- Bieden meer structurele strategische omkadering op vlak van beleid en visie;
- Laten toe om linken te leggen met een grotere diversiteit aan partners en tussen verschillende beleidsdomeinen;
- Creëren een omgeving waarin ook burgers/consumenten betrokken worden.

5 AANBEVELINGEN

Om een antwoord te bieden op de vraag hoe het plattelandsbeleid en bottom-up voedselinitiatieven sterker kunnen bijdragen aan de duurzame voedseltransitie, hebben we zeven aanbevelingen geformuleerd. Deze aanbevelingen bedienen twee doelgroepen:

1. Vlaams en lokale beleidsmakers
2. LEADER-belanghebbenden, zoals Lokale actiegroepen en projectpromotoren en -partners

5.1 VERSTERK DE BOTTOM-UP HEFBOOMWAARDE VAN LEADER IN DE VOEDSELTRANSITIE VANUIT EEN DUIDELIJK OVERKOEPELEND RICHTINGGEVEND KADER

5.1.1 Context

- ▶ De onderzochte projecten tonen aan dat het thema duurzame voedselproductie en korte keten zich goed leent als strategische hefboom om bredere maatschappelijke thema's bottom-up aan te pakken, met linken naar domeinen als gezondheid, klimaat en duurzaamheid, omgeving/landschap, sociale cohesie, lokale economie, toerisme, enzovoort.
- ▶ Lokale LEADER-projecten hebben, vanuit hun bottom-up- en experimentele karakter, een specifieke rol te spelen in maatschappelijke transitie, waaronder de voedseltransitie (cfr. [transitiecurve](#)). Binnen de transitie logica worden lokale krachten en dynamieken vanuit de praktijk ingezet om bij te dragen aan een meer duurzame situatie en systeem. Succesvolle vernieuwende initiatieven moeten vervolgens kunnen opschalen en zich inbedden in (aangepaste) institutionele kaders, om zo structureel de plaats van onduurzame praktijken in te nemen. Het LEADER-kader biedt dergelijke mechanismen echter te beperkt aan. Bijgevolg dienen ze daarbuiten ontwikkeld en aangegrepen te worden. Het is essentieel om dit bottom-up hefboom-potentieel te versterken in functie van de transitie naar een lokaal, duurzaam en veerkrachtig voedselsysteem te versnellen.
- ▶ Voor vele lokale projecten ontbreekt het echter aan een duidelijk overkoepelend kader met strategische doelstellingen waaraan zij op gebieds- of hoger niveau dienen bij te dragen. Ook LEADER en de LOS'en bieden dit kader te weinig, waardoor initiatieven niet ingebed (kunnen) worden in een geïntegreerd strategisch kader. Dit leidt tot fragmentatie van inspanningen en belemmert de samenhangende uitbouw van succesvolle werkingen ten gunste van de voedseltransitie.
- ▶ Op Vlaams niveau blijft de overkoepelend Go4Food-strategie te abstract en te veraf voor lokale projecten. Men maakt niet of nauwelijks aansluiting met de voedseldeals die binnen dat kader ontplooid worden.

5.1.2 Aanbevelingen voor beleid

- Uiteraard vraagt een sterkere aansluiting bij een bovenliggend strategisch kader ook het een en ander van de actoren die dit kader bepalen, met name overheden op verschillende niveaus. Om vanuit het

lokale niveau gericht te kunnen bijdragen aan een ‘transitie’ - in dit geval naar een lokaal en duurzaam voedselsysteem - is het essentieel dat **bovenliggende overheden de gewenste richting en een passende, navigerende omkadering definiëren en uitbouwen (governance).**

- De Go4Food-strategie biedt hiervoor een geschikte basis, maar dient nog sterker te worden uitgebouwd en ingezet als een coherent, richtinggevend governancekader, gebaseerd op duidelijke concepten en instrumenten (zoals voedsellandschappen, voedselregio's, voedselomgeving, voedseldeals en voedselregisseurs). Go4Food zou verder geoperationaliseerd kunnen (en moeten) worden tot een praktisch en minder vrijblijvend kader voor lokale actoren en besturen, waarin gericht aan de doelstellingen en pijlers kan worden bijgedragen.
- Instrumenten zoals de voedseldeals kunnen de komende jaren een meer prominente en versterkte rol spelen in het betrekken en activeren van relevante maatschappelijke partners en stakeholders van verschillende, om zo gericht bij te dragen aan de voedseltransitie. De voedseldeals bieden hiervoor belangrijke aanknopingspunten om de strategische doelstellingen tastbaar en werkbaar te maken voor bredere groepen en actoren, die vervolgens op meer lokaal niveau concreet invulling kunnen geven aan verschillende elementen van de beoogde voedselstrategie van Go4Food. Dit betekent geen één-op-één transpositie van Go4Food naar het lokale niveau (bijvoorbeeld gemeenten), maar het moet functioneren als een richtinggevend kader.
- Een belangrijk kenmerk dat wel op elk niveau kan overgenomen worden, is de uitbouw van een coalitie van verschillende spelers in een voedselstrategie die zorgt voor het nodige draagvlak en betrokkenheid. Dergelijke coalitievorming kan ook voor het lokale niveau als voorbeeld dienen om de krachten van verschillende stakeholders – zowel binnen als buiten het rurale domein – te bundelen en te activeren. Dit zal bijdragen aan een duidelijker kader en betere mogelijkheden voor de verankering en continuïteit van projecten. Vanuit deze visie kan de Vlaamse overheid de voedseltransitie in Vlaanderen sturen, coördineren en samenwerking stimuleren, met als doel de huidige versnippering en veelheid aan lokale voedselinitiatieven en korte keten-projecten te verenigen. Zo kan ook beleidsdomein-overstijgende betrokkenheid institutioneel gekaderd en georganiseerd worden.
- **Ook beleidsmatige concepten in ontwikkeling zoals voedsellandschap of voedselregio kunnen gericht uitgebouwd en ingezet worden als operationele werkomgeving** om op het terrein de brug te slaan tussen het hogere, meer abstracte beleidskader en de lokale praktijk. Meer hierover volgt in een van de volgende aanbevelingen.
- **Op het lokale niveau kunnen gemeentelijke voedselstrategieën een dergelijk kader bieden. Deze staan dicht bij de praktijk van actoren op het terrein en maken een doorvertaling en operationalisering van de Go4Food-strategie naar de eigen omgeving.** Een bestuurlijke inbedding en omkadering op lokaal niveau kan voor veel initiatieven een eerste stap zijn in hun uitbouw en mogelijk ook een opstap naar bovenlokale en Vlaamse netwerken en instrumenten. Vandaar dat we de betrokkenheid van lokale besturen als actieve of ondersteunende partner in voedselinitiatieven sterk aanbevelen.
- Het is wel noodzakelijk om de opzet, coördinatie en uitvoering van lokale voedselstrategieën te faciliteren en ondersteunen. In lijn met wat hierboven al beschreven is, vereist dit immers een gecoördineerde bestuursbrede en domeinoverschrijdende inspanning, bij voorkeur in partnerschap

met lokale actoren in diverse domeinen. Vaak ontbreken capaciteit en middelen om dit vanuit één enkel lokaal bestuur te realiseren. Daarom is het aangewezen om de uitbouw van voedselstrategieën op stadsregionale schaal te bevorderen, in samenwerking tussen stedelijke kernen en omliggende rurale gemeenschappen (gemeenten/dorpen). Dit biedt bovendien kansen om lokale productie en aanbod te verbinden met de stedelijke vraagzijde.

5.1.3 Aanbevelingen voor de LEADER-praktijk

- ▶ Om de bijdrage van lokale projecten aan de voedseltransitie te versterken, is het in de eerste plaats nodig om **duurzame voeding als strategisch thema centraal te stellen binnen de LOS'en en in de projecten zelf**, met verbindingen naar andere relevante domeinen en lokale actoren (zoals gezondheid, onderwijs, economie, ...).
- ▶ **Bevorder vervolgens de expliciete inbedding en aansluiting van individuele projecten bij dit strategische kader**, zodat vanaf de start duidelijk is op welke aspecten zij bijdragen aan de hoger gelegen doelstellingen. Werk daarbij vanuit een duidelijke interventielogica, met een koppeling tussen de strategische doelstellingen en ambities op streekniveau (LOS) en de (beoogde) projectdoelstellingen en -acties. Gebruik relevante indicatoren en KPI's om de link tussen individuele projecten en de overkoepelende LOS zichtbaar te maken en te versterken. Zo kunnen promotoren van meet af aan strategisch nadenken over hoe hun project zich sterker kan positioneren binnen de regio en mogelijk duurzaam kan worden verdergezet en uitgebouwd na afloop van het LEADER-traject.
- ▶ Op basis daarvan raden we de LAG's aan om via de **LOS lokale en gezonde voeding in te zetten als hefboom voor geïntegreerde streekontwikkeling**, en om ook bovenlokale of extra-rurale verbindingen te leggen. Stimuleer daarbij actief, waar mogelijk, de aansluiting van lokale projecten en promotoren bij (boven)lokale beleidsstrategieën rond voedsel, maar ook bij andere relevante domeinen buiten het strikt rurale, zoals klimaat, leefomgeving, economie en gezondheid/welzijn. Door de rol van voeding in rurale ontwikkeling binnen de LOS te combineren met bijdragen aan andere lokale beleidsprioriteiten, kan de strategische omkadering van projecten worden versterkt. Dit vergroot de kans op verankering en verdere uitbouw van initiatieven.

5.2 VOORZIE MECHANISMEN VOOR DUURZAME CONTINUERING EN UITBOUW EN LEID PROJECTEN HIER NAARTOE

5.2.1 Context

- Lokale voedselinitiatieven hebben hun potentieel aangetoond in de verduurzaming van voedselproductie en -consumptie. Ondanks de positieve rol van deze projecten op een lokaal niveau, zijn ze vrij beperkt in hun bereik en blijven ze vaak kleinschalig. Ze botsen op uitdagingen op het vlak van schaal en duurzame uitbouw. Dit leidt ertoe dat veel projecten uiteindelijk slechts gering invloed uitoefenen, ondanks hun waardevolle bijdragen.

De moeilijkheid om economische duurzaamheid te combineren met het experimentele karakter van deze projecten wordt hierbij vaak aangehaald.

- ▶ Een terugkerende uitdaging is dat succesvolle initiatieven niet kunnen worden voortgezet of bestendig zodra de projectfinanciering stopt. Projecten hebben vaak een experimenteel karakter, en missen vaak de capaciteit en juiste begeleiding om zelf aansluiting te zoeken bij aanvullende ondersteunings- en financieringsmogelijkheden wanneer steun vanuit LEADER niet langer beschikbaar is. ¹⁰ Er is nood aan capaciteitsopbouw binnen deze projecten, zodat zij beter hun weg vinden in het landschap van ondersteunende actoren en instrumenten rond duurzame voeding, en toegang kunnen krijgen tot passende vervolgstun en financiering, gericht op een duurzaam organisatie- en verdienmodel.
- ▶ Een bijkomend probleem waar veel initiatieven tegenaan lopen, is het ontbreken van duidelijke mechanismen voor samenwerking, kennisdeling en capaciteitsopbouw – zowel binnen de projecten als tussen verschillende projecten. Projecten die bijdragen aan de voedseltransitie slagen er vaak niet in elkaar te vinden, waardoor samenwerking met projecten die al verder gevorderd zijn in hun ontwikkeling uitblijft. Dit leidt tot versnippering en het risico dat initiatieven telkens opnieuw lokaal van nul moeten beginnen, zonder gebruik te kunnen maken van lessen en inzichten die elders reeds zijn opgedaan.

5.2.2 Aanbevelingen voor beleid

Voor een duurzame voortzetting en opschaling van lokale voedselinitiatieven moet het beleid zich richten op het creëren van mechanismen die projecten beter begeleiden in het financieringslandschap, capaciteitsopbouw ondersteunen en hen helpen bij het ontwikkelen van duurzame samenwerkingsmodellen.

- **Respecteer en koester het experimentele karakter** van LEADER projecten, en blijf projecten ondersteunen die zaken anders organiseren en nieuwe actoren samenbrengen, zelfs als de uitkomst nog onzeker is. Als LEADER een 'experimenteel' kader is, is de vraag **welke kaders en instrumenten na deze fase** volgen om de 'experimenten' te kunnen uitbouwen, waar de projectpromotoren ook toegang toe hebben. Na de experimenteerfase is er nood aan een vervolgfase die niet direct in het reguliere LEADER kader zit, maar gelinkt moet worden aan aanvullende steun en financiering na afloop van het project, mogelijk ook met de betrekking van marktpartijen.
- Op vlak van financiering moet duidelijker worden voor projecten hoe zij hun werk kunnen verderzetten. **Zorg daarom voor een helderder perspectief voor de voortzetting van projecten** ook na en buiten het LEADER-kader, op basis van een waaier aan potentiële steun- en financieringskaders. Een overweging hier kan zijn om een voorbereidende fase van projecten te financieren, zodat men daarna direct met de uitvoering kan starten. Voorbeeld: EIP-projecten met een overgang van voorbereidingsfase naar uitvoeringsfase.
- **Daarnaast zou meer ondersteuning voorzien moeten worden om succesvolle projectmatige initiatieven de weg te laten vinden in het breder ondersteunings- en financieringslandschap.** Het gaat hier om een navigatorrol om de link te kunnen leggen naar een alternatief steuninstrumentarium of aanvullende financiering, die continuering en/of opschaling mogelijk maakt als hernieuwde financiering vanuit LEADER niet opportuun is. Dit kan gaan om steun vanuit het Vlaamse niveau – mogelijk binnen het innovatie-instrumentarium, Innovatieve overheidsopdrachten of EFRO/Interreg – of vanuit het provinciale of lokale niveau.
- Ook is meer aandacht nodig voor **kennisdeling en collectieve capaciteitsopbouw over projecten heen** met de verschillende betrokken actoren op vlak van duurzame en lokale voeding. Door projectpartners

In algemene zin past hierbij de versterking van de coördinerende en verbindende rollen tussen de projecten. De betrokkenheid van de LAG's is zeker aangewezen, alsook de versterking van de rol van de LEADER-coördinatoren op dit punt. Maar ook andere actoren (lokale besturen, intermediairen) kunnen een centrale rol spelen om deze kennisdeling te faciliteren (zie aanbeveling 7).

Tot slot is het aan te raden om prominenter aandacht te besteden aan **kennisdeling en brede verspreiding** van de projectresultaten, zowel binnen als buiten LEADER, bij de projectaanvraag en -beoordeling. Zo wordt verzekerd dat hiervoor ook in de uitvoering de nodige stappen en inspanningen worden voorzien.

Er is veel belangstelling van diverse actoren, waaronder het brede publiek en jonge generaties. Dat is belangrijk, want sensibilisering en draagvlak voor de algemene gedachtegang achter de voedseltransitie zijn belangrijke succesfactoren. Daarom kan worden ingezet op creatieve communicatie om ook het brede publiek te bereiken binnen de context van specifieke projecten. Dergelijke brede communicatie kan mogelijk worden gefaciliteerd door het Vlaams Ruraal Netwerk, in samenwerking met de LEADER-coördinatoren.

- **Het doordenken en opzetten van een schaalbaar werkingsmodel om de duurzame uitbouw van de projectwerking mogelijk te maken, moet centraler komen te staan in de projectplanning.** Voor projecten is het van cruciaal belang om al vanaf de start na te denken over duurzame voortzetting, en zich te richten op het ontwikkelen van een organisatie- en verdienmodel dat hen in staat stelt om onafhankelijk verder te gaan zodra de oorspronkelijke financiering stopt. Dit kan door in een vroeg stadium samen te werken met andere relevante actoren, bijvoorbeeld via coöperaties of collectieven waarin ook lokale besturen en private partners betrokken zijn, zodat een robuust netwerk ontstaat dat het project kan ondersteunen.
- **Maak het delen van lessen uit goede praktijken een structureel onderdeel van de LEADER-praktijk.** Projecten, LAG's en LEADER-coördinatoren moeten samenwerken aan het inbouwen van mechanismen om vanaf de start te werken aan capaciteitsopbouw en kennisdeling met elkaar en met anderen. Ook disseminatie van projectresultaten, geleerde lessen en goede praktijken tussen projecten, alsook met anderen buiten het LEADER-kader moet meer structureel deel uitmaken van de projectwerking.
- Het succes van veel voedselprojecten hangt af van de mate waarin ze in staat zijn om kennis en ervaringen te delen tussen partners en met andere initiatieven en waarin ze capaciteitsopbouw binnen het project realiseren. Dit versterkt niet alleen de impact van het project zelf, maar maakt het ook mogelijk om te leren van succesvolle voorbeelden en sneller vooruitgang te boeken.
- Daarnaast moeten projecten **actief op zoek gaan naar aanvullende financieringsmogelijkheden**. Dit kan betekenen dat er financiering gezocht wordt buiten het lokale of rurale kader, bijvoorbeeld via

internationale of nationale subsidies, of via samenwerkingen met de private sector. Het betrekken van actoren buiten de directe projectomgeving, zoals private investeerders, kan nieuwe mogelijkheden openen voor financiering en schaalvergroting. Projecten moeten ook inspelen op het bredere financieringslandschap en zich niet beperken tot één enkele bron van inkomsten.

- **Dit betekent ook dat projecten best netwerken opbouwen met andere LEADER-projecten, lokale besturen en relevante actoren** om kennis en ervaringen te kunnen delen. Deze netwerken bieden bovendien ook kansen om de impact van het project te vergroten en aan schaalvergroting te werken (zie aanbeveling 4 voor een geïntegreerde ketenaanpak). "Dit zien we onder meer bij Linked.Farm, waar een netwerk van korte keten-initiatieven wordt uitgebouwd, en digitale tools en een coöperatieve aanpak worden ingezet om logistieke drempels te overwinnen en de korte keten op te schalen.

5.3 BETREK DE LANDBOUW ZOVEEL MOGELIJK

5.3.1 Context

- Landbouwers spelen als primaire bron van de voedselvoorziening vanzelfsprekend een prominente rol in de voedseltransitie. Tegelijk zien we in de projecten dat het niet voor de hand liggend is om hen actief te betrekken, aangezien het voor landbouwers niet evident is om te schakelen van het huidige agrarisch systeem waarin grootschalige productie en internationale ketens de boventoon voeren naar duurzamere modellen, waarin ecologische praktijken en korte ketenwerking een belangrijke rol speelt.
- Deze omschakeling vergt een andere manier van werken, zowel op vlak van duurzame agrarische technieken en productiemethodes als op vlak van bedrijfsvoering/-model (productontwikkeling, marketing, afzet,...). Ze moeten zich hiervoor bekwamen in nieuwe duurzame landbouwpraktijken, nieuwe ondernemersvaardigheden ontwikkelen en andere afzetmarkten en -kanalen vinden. De overstap vraagt vandaag vaak om een volledig nieuw bedrijfsmodel en een breed scala aan nieuwe activiteiten.
- Een terugkerende bevinding uit projecten en de goede praktijken is dat landbouwers dikwijls worden geacht deze veranderingen grotendeels zelfstandig door te voeren. De overstap brengt ook veel onzekerheden met zich mee, mede omdat de transitie naar duurzame landbouwmodellen nog niet breed is ingeburgerd. Er zijn weinig wijdverspreide praktijkvoorbeelden die landbouwers kunnen overtuigen van de haalbaarheid en het succes van de overstap. Het gebrek aan zichtbare en goed verspreide referentieprojecten vergroot hun terughoudendheid om de verandering aan te gaan, omdat zij onvoldoende bewijs zien dat de nieuwe modellen duurzaam en economisch rendabel zijn. "De omvang en onzekerheid van de veranderingen, en de extra inspanningen die daarmee gepaard gaan, ontmoedigen landbouwers om de omschakeling te maken.
- Binnen het huidige landbouwsysteem wegen de incentives en/of ondersteuning om de overgang naar duurzame landbouwmodellen te maken hier vaak niet tegen op.
- Tegelijkertijd zijn er wel initiatieven, zoals samenwerkingsprojecten, die landbouwers kunnen ontlasten door bepaalde taken, zoals marketing en logistiek, over te nemen. Landbouwers en lokale producenten zijn echter van sterke onafhankelijke aard ingesteld. Ondanks de voordelen van samenwerking, zoals het verminderen van werklast en risico's, geven veel landbouwers de voorkeur aan volledige controle

over hun bedrijfsvoering te hebben. **Dit streven naar autonomie maakt hen terughoudend om zich aan te sluiten bij samenwerkingsverbanden.** Enkel als er een duidelijke win-win en voldoende vertrouwen is, zullen zij meestappen in samenwerkingsverbanden.

- Er is een duidelijke nood aan mechanismen die de drempels voor landbouwers verlagen en hen aanmoedigen om actief deel te nemen aan de voedseltransitie. LEADER en de lokale voedselprojecten bieden een goed kader om constructief in dialoog te gaan met landbouwers en de verbinding te versterken van landbouwers en lokale producenten met relevante actoren in de lokale gemeenschap en met landschap, biodiversiteit en ecologie.

5.3.2 Aanbevelingen voor beleid

- Om landbouwers duurzaam te betrekken bij lokale voedselprojecten, is het van essentieel belang dat **open en constructief dialoog met landbouwers en stakeholders in projecten bevorderd wordt**. Dit zien we terugkomen in verschillende goede praktijken, zoals in het bijzonder Graines de Curieux, Paysans Artisans en ZoBio, die vertrekken vanuit overleg met de lokale producenten. Dit dialoog moet gericht zijn op het opbouwen van vertrouwen en het vaststellen van gemeenschappelijke doelstellingen die tegemoetkomen aan de belangen van alle betrokkenen.
- **Moedig projecten aan om landbouwers en lokale producenten actief te betrekken**, en dit al vanaf het begin bij de opmaak van de projecten. Het is cruciaal dat landbouwers hierbij niet enkel worden gezien als leveranciers van producten, maar als volwaardige samenwerkingspartners die een actieve rol spelen in de ontwikkeling en besluitvorming binnen het project. Als de deelname als partner in projecten een te hoge drempel oplevert, kan betrokkenheid ook onder alternatieve vormen gerealiseerd worden, bijvoorbeeld door middel van een bevraging van landbouwers en lokale producenten of door hen op te nemen in een klankbordgroep. Hoofdzak is dat er gewerkt wordt naar een win-win zowel voor lokale producenten als voor de andere betrokken actoren.
- Zowel vanuit het beleid, als in de projecten zelf moet een context gecreëerd worden waarin landbouwers kunnen experimenteren en stappen kunnen zetten buiten het reguliere systeem, zonder dat dit hen direct verplicht volledig over te stappen op de korte keten en nieuwe bedrijfsmodellen. **Zorg voor flexibiliteit op vlak van beleidskaders waarin landbouwers aan de hand van meer modulaire bedrijfsmodellen** zowel in de lange keten (LK) als de korte keten (KK) kunnen blijven opereren om risico's te spreiden. Dit biedt een omgeving waarin het voor landbouwers gemakkelijker wordt om geleidelijk in een nieuw systeem te stappen terwijl het niet-duurzame systeem uitgefaseerd kan worden rekening houdend met de kenmerken en noden van specifieke groepen landbouwers.
- Duurzaam ondernemen moet voor landbouwers ook comfortabeler en aantrekkelijker worden. Dit betekent dat de verschillende rollen die landbouwers vandaag de dag vaak allemaal zelf op zich moeten nemen, zoals productie, verwerking, marketing en distributie, efficiënter en meer ondersteund moeten worden. Dit kan bijvoorbeeld bereikt worden door de oprichting van voedselhubs of coöperaties die verschillende ketenspelers samenbrengen om deze taken te centraliseren en te delen (zie aanbeveling 5). Hierdoor kunnen landbouwers zich concentreren op hun kernactiviteiten, terwijl andere taken, zoals logistiek en marketing, worden gedeeld of uitbesteed. Dit maakt het ondernemerschap aantrekkelijker en verlaagt de drempels voor landbouwers om aan duurzame projecten deel te nemen.

- Binnen VLIF bestaat overigens steunmogelijkheid voor de [opstart van of omschakeling naar een toekomst-gerichte duurzame ondernemingsstrategie op een landbouwbedrijf](#) die betrokkenheid landbouwers kan faciliteren.

5.3.3 Aanbevelingen voor de LEADER praktijk

- cal rol in het betrekken van landbouwers in lokale voedselprojecten. Landbouwers moeten worden geïnformeerd over wat duurzame landbouwpraktijken inhouden, welke uitdagingen er zijn, en vooral welke voordelen deelname hen kan opleveren. Het aanbieden van concrete praktijkvoorbeelden van succesvolle projecten helpt hen de praktische kant van duurzaamheid beter te begrijpen en verlaagt de drempel om nieuwe werkwijzen te omarmen. Het gaat erom landbouwers bewust te maken van hoe deze duurzame modellen kunnen worden geïntegreerd in hun eigen bedrijf, en hen de voordelen te laten zien op vlak van kostenbesparing, betere afzetmogelijkheden en lange termijn stabiliteit, tijdsbesparing, logistieke en technologische ondersteuning, marketing enzovoort.
- Praktijkcentra staan vaak in direct contact met landbouwers en werken regelmatig met hen samen. Hun betrokkenheid helpt om landbouwers en lokale producenten vanuit een geloofwaardige positie te overtuigen en hen actief bij projecten te betrekken. Daarnaast kunnen praktijkcentra ook praktijkgerichte ondersteuning en kennis aanreiken.
- De overgang naar een duurzaam landbouwmodel hoeft geen zwart-wit scenario te zijn. **Creëer een context waarin landbouwers kunnen experimenteren en stappen kunnen zetten buiten het reguliere systeem, zonder dat dit hen direct verplicht volledig over te stappen op korte keten.** Dit kan aan de hand van meer modulaire businessmodellen die landbouwers de flexibiliteit om zowel in de korte keten als in de lange keten actief te blijven en diverse afzetmogelijkheden te verkennen. Voor landbouwers biedt dit als voordeel dat ze de risico's van de transitie kunnen spreiden en tegelijkertijd hun kennis en vertrouwen in duurzame praktijken kunnen opbouwen. Projecten kunnen op deze manier beter rekening houden met de diversiteit aan landbouwers en hun mogelijkheden om over te stappen naar een duurzaam model.

5.4 STIMULEER EEN GEÏNTEGREERDE KETENAANPAK

5.4.1 Context

- Lokale voedselprojecten zijn vaak kleinschalig en slagen er maar in beperkte mate in de verschillende schakels binnen de keten (geïntegreerd) te betrekken. Terwijl de vraag naar lokale en duurzame producten toeneemt, blijft het aanbod vaak achter. Projecten focussen zich voornamelijk op het uitbouwen van de productiekant van de keten, zonder voldoende aandacht voor het ontwikkelen van de vraagzijde. Veel projecten concentreren zich uitsluitend op de primaire productie, zonder dat consumenten, retail, horeca en andere relevante spelers in de keten betrokken worden. Bij goede praktijken als Paysans Artisans zien we echter dat dit fundamenteel is om een effectieve korte keten op te zetten.
- Om deze beperkte reikwijdte te overwinnen, is het noodzakelijk dat lokale voedselprojecten werken aan bredere en meer diverse ketens waarbij de gehele keten beter geïntegreerd wordt. Een succesvolle (korte) ketenaanpak kan alleen worden gerealiseerd wanneer alle nodige schakels in de keten betrokken zijn, van de primaire producenten tot de eindgebruikers. Het is belangrijk dat projecten naast productie ook de

////////////////////////////////////

ontwikkeling van de verwerkings- en logistieke schakels en de activering van de vraagzijde niet uit het oog verliezen.

- Hierbij speelt de betrokkenheid van schakels zoals retail, horeca, en sociaal-rurale ondernemers een cruciale rol. Deze actoren hebben vaak goed inzicht in consumentenvoorkeuren en aankoopgedrag en kunnen de brug slaan tussen de productie en de markt. Daarnaast is het van belang om deze actoren actief te betrekken bij korte keteninitiatieven, zodat de keten breder en beter wordt afgestemd op de vraag.
- Een geïntegreerde ketenaanpak vereist niet alleen een betere verbinding tussen productie en consumptie, maar ook een bredere opzet waarin meerdere ketenschakels, zoals verwerking, verpakking en distributie, zijn vertegenwoordigd. Dit vraagt om een systematische benadering van ketenontwikkeling en om de creatie van modulaire businessmodellen waarin zowel korte keten als reguliere afzetkanalen flexibel ingezet kunnen worden. Hierbij kan gekeken worden naar goede praktijken als Linked.Farm dat deze ketenbenadering mee aanmoedigt aan de hand van een digitaal platform dat productie, distributie, en logistiek ondersteunt.

5.4.2 Aanbevelingen voor beleid

- Hoewel **korte voedselketens** niet als wondermiddel kunnen worden beschouwd in de omslag naar een volledig duurzaam en veerkrachtig voedselsysteem, kan er wel systematischer gewerkt worden aan de uitbouw van deze benadering als **volwaardig alternatief** naast de klassieke aanpak.
- **Beleidskaders moeten zo worden aangepast dat ze de samenwerking tussen actoren binnen de lokale voedselprojecten vergemakkelijken en de afzetmogelijkheden voor duurzame, lokale producten vergroten.** Op dit moment botsen actoren vaak op drempels vanuit bestaande regelgeving, zoals rigide aanbestedingscriteria of logistieke beperkingen. Deze ondersteunen vaak de gevestigde systemen en bemoeilijken de ontwikkeling van korte ketens. Het beleid moet erop gericht zijn om deze belemmeringen weg te nemen en afzetmogelijkheden voor lokale producten te versterken.
- **Faciliteer samenwerking binnen en tussen projecten voor een meer geïntegreerde ketenontwikkeling.** Om duurzame producten makkelijker hun weg naar de markt te laten vinden, is het van cruciaal belang dat beleidsmakers de samenwerking tussen verschillende schakels in de voedselketen stimuleren en faciliteren. Dit geldt niet alleen binnen individuele projecten, maar ook over projecten heen, zodat er bredere regionale of bovenlokale ketens ontstaan, iets waar de goede praktijk Linked.Farm ook naartoe werkt.
- Overheden kunnen hierin een belangrijke rol spelen door de ontbrekende schakels in de keten in kaart te brengen en een ondersteunende rol in de lokale voedselprojecten op te nemen. Daarnaast kan deze samenwerking aangemoedigd worden vanuit bestaande programma's, zoals de voedseldeals binnen de Go4Food-strategie, of door de subsidiekaders hierop af te stemmen.
- **Ook verwerkende of retailbedrijven in de voedingsindustrie moeten ruimte krijgen binnen de ondersteuningskaders om te participeren in korte keteninitiatieven en bij te dragen aan de ontwikkeling van duurzame voedselketens.** Hoewel deze bedrijven vaak moeilijk als partner te betrekken zijn in LEADER-projecten, kunnen ze door deelname aan stuur- of klankbordgroepen mogelijk wel een rol spelen in kennisuitwisseling en de opzet van nieuwe samenwerkingen. Door hun betrokkenheid op te schalen en hen toegang te geven tot collectieve infrastructuren, kunnen ze

uitgroeien tot belangrijke schakels binnen de kortere voedselketens. Het beleid moet hen dus ondersteunen bij hun eerste stappen in deze projecten en hen vervolgens helpen om hun rol binnen de (korte) keten te versterken.

- **Creëer ruimte voor een modulaire aanpak binnen lokale voedselprojecten.** Flexibiliteit is essentieel om een breed scala aan actoren binnen de keten te betrekken en aan hun behoeften te voldoen. Dit kan door modulaire businessmodellen waarbij actoren de mogelijkheid hebben om zowel in korte ketens als reguliere afzetkanalen te opereren. Dit geeft hen de vrijheid om te kiezen voor de afzetkanalen die het beste aansluiten bij hun mogelijkheden en markten. Door flexibiliteit in te bouwen, kunnen meer partijen zich aansluiten bij lokale voedselinitiatieven, wat leidt tot een meer robuuste en schaalbare voedselketen.

5.4.3 Aanbevelingen voor de LEADER-praktijk

- **Stimuleer een open dialoog tussen stakeholders aan het begin van het project.** Een succesvolle ketenontwikkeling begint met een open en regelmatige uitwisseling tussen stakeholders uit verschillende domeinen. Dit helpt om de behoeften en mogelijkheden van alle betrokken actoren – zoals landbouwers, verwerkers, distributeurs en afnemers – vanaf het begin goed in kaart te brengen. Het is essentieel dat projecten vanaf de start gericht zijn op het creëren van vertrouwen en samenwerking, zodat de betrokken actoren gezamenlijk kunnen werken aan het succes van de volledige keten. Deze dialoog moet niet alleen plaatsvinden tussen lokale actoren, maar ook over projecten heen, om zo bredere samenwerkingsverbanden te bevorderen.
- **Werk systematisch aan de volledige korte keten.** Voor lokale voedselprojecten is het belangrijk om de ontwikkeling van de volledige korte keten centraal te stellen in hun aanpak. Dit betekent dat elk project alle stappen van de keten moet betrekken, van primaire productie tot verwerking, verpakking en logistiek/distributie tot de consument. Door de keten in zijn geheel te versterken, kunnen projecten een duurzame impact maken en hun producten efficiënter op de markt brengen. We raden projecten ook aan naar alternatieve manieren te kijken om actoren te betrekken, zoals het ambassadeurschap in Meetjesland, waar betrokken actoren gezamenlijk werken aan het promoten en versterken van de korte keten in de regio.
- **Zet hierbij meer in op samenwerking met de private sector.** Door lokale voedselinitiatieven te verbinden met marktgerichte actoren, zoals retail en horeca, kunnen de projecten beter aansluiten bij bestaande afzetkanalen, wat de kans op duurzame voortzetting vergroot. Om de samenwerking tussen deze afzetkanalen en de korte keten te stimuleren, kan het beleid bedrijven en andere private actoren aanmoedigen om te investeren in duurzame voedselprojecten – bijvoorbeeld door fiscale voordelen of subsidies te voorzien voor investeringen in korte ketens en lokale voedselproductie.
- **Betrek verwerkers en logistieke partners op regionaal niveau voor een bredere impact.** Om de ontwikkeling van de keten succesvol te maken, kijken lokale projecten best verder dan hun directe omgeving. Dit kan door samen te werken met andere projecten in de streek, waarbij kennis en ervaringen uitgewisseld worden en middelen samen ingezet worden om zo sneller vooruitgang te boeken. Dit voorkomt dat elke schakel opnieuw moet worden uitgevonden en bevordert een meer gecoördineerde aanpak van ketenontwikkeling.

- **Ontwikkel verschillende afzetkanalen en creëer nieuwe distributie- en verkoopkanalen die beter aansluiten bij de vraag van consumenten en bedrijven.** Het is van cruciaal belang dat lokale voedselinitiatieven zich niet alleen richten op de aanbodzijde, maar ook op de vraagzijde. Dit betekent dat projecten moeten werken aan het ontwikkelen van verschillende afzetkanalen. Dit kan door nauwe samenwerking met lokale horeca, cateringbedrijven, retailers en semipublieke instellingen, die duurzame aanbestedingen kunnen stimuleren en de vraag naar lokale producten vergroten. Door gebruik te maken van bestaande distributienetwerken kunnen projecten hun impact vergroten en hun producten efficiënter en breder op de markt brengen. Dit zien we stevast terugkomen in goede praktijken als Paysans Artisans en Graines de Curieux.
- **Werk aan modulaire businessmodellen** om actoren de vrijheid te bieden om te kiezen voor afzetkanalen die passen bij hun productiecapaciteit en marktvraag. Dit stelt hen in staat om zowel in de korte keten als in reguliere afzetkanalen actief te blijven, waardoor ze gemakkelijker kunnen schakelen tussen verschillende markten. Door deze flexibiliteit in te bouwen, kunnen projecten niet alleen hun eigen veerkracht vergroten, maar ook bijdragen aan een duurzamer en robuuster voedselsysteem.

5.5.1 Context

- Bovenlokale voedselhubs kunnen niet optimaal functioneren zonder de juiste beleidsmatige ondersteuning en hebben naast logistieke ondersteuning ook beleidsmatige integratie in regionale voedselstrategieën nodig om hun impact te maximaliseren. Het ontbreken van duidelijke kaders en financiering voor het opzetten en onderhouden van deze hubs beperkt hun potentieel om schaalvoordelen te realiseren.

- **Stimuleer het opzetten van bovenlokale/stadsregionale voedselhubs om de impact van lokale voedselprojecten te vergroten.** Deze hubs zijn een cruciale (nieuwe) actor en tegelijk een organisatorische structuur die de logistieke organisatie van lokale voedselprojecten vergemakkelijkt en samenwerking stimuleert. Een voedselhub kan gedragen worden door één organisatie op zich en/ of ingericht worden door actoren zoals lokale besturen, gemeenschappen of producenten. De voedselhubs leveren infrastructuur en ondersteuning aan landbouwers en producenten voor de bijkomende taken die zij in de korte keten op zich moeten nemen door verwerking, vermarkting en verdeling te centraliseren.
- Doordat er verschillende actoren samenkomen, faciliteert het ook nieuwe samenwerkingen tussen deze actoren in de korte keten. Dit maakt de korte keten – en in het bijzonder het contact met het lokaal bestuur – toegankelijk voor landbouwers, producenten (als leveranciers) en ondernemers (als afnemers).
- Ook in het sociale en maatschappelijke aspect kennen dergelijke hubs meerwaarde, met aandacht voor transparantie over herkomst en samenstelling van de producten, alsook een integrerende functie, bijvoorbeeld via een coöperatief model.
- **Ondersteun in een volgende stap interregionale samenwerking tussen voedselhubs.** Het is essentieel dat voedselhubs niet alleen (boven)lokaal blijven, maar dat ze verbinding zoeken met andere regio's. Door samenwerking tussen verschillende regio's te stimuleren, kunnen voedselhubs profiteren van een bredere markt en efficiëntere distributiekkanalen. Overheden kunnen deze samenwerking faciliteren door regionale voedselstrategieën te ontwikkelen die specifiek gericht zijn op interregionale samenwerking en collectieve organisatievormen.
- **Ontwikkel geïntegreerde beleidskaders voor voedselhubs.** Voedselhubs moeten worden ondersteund door een geïntegreerd beleidskader dat zowel lokale als regionale overheden betreft. Dit kader moet gericht zijn op het stimuleren van samenwerking tussen verschillende voedselinitiatieven en het bieden van de nodige infrastructuur en logistieke middelen. Overheden kunnen bijvoorbeeld financiële en beleidsmatige ondersteuning bieden voor de ontwikkeling van gedeelde verwerkingsfaciliteiten en opslagruimtes.

- **Bij de opzet van projecten moeten initiatiefnemers actief op zoek gaan naar slimme verbindingen met andere relevante initiatieven**, zowel binnen als buiten de eigen regio. Het is belangrijk dat projecten niet in isolatie blijven opereren, maar samenwerking opzoeken met bestaande voedselinitiatieven en logistieke netwerken om schaalvoordelen te benutten en de impact te vergroten. Het oprichten van of aansluiten bij (stadsregionale) voedselhubs kan hier een belangrijke rol spelen. Voedselhubs kunnen namelijk dienen als

centra waar verschillende initiatieven samenkomen en waar producenten, afnemers en andere belanghebbenden gezamenlijk kunnen werken aan de verdere uitbouw van een efficiënt lokaal en regionaal voedselsysteem.

5.6 VERDER VALORISEREN VAN NIEUWE BELEIDSCONCEPTEN ROND VOEDSEL TEN GUNSTE VAN DE TRANSITIE

5.6.1 Context

- Het Vlaamse beleidskader in ontwikkeling rond voedsel biedt aanknopingspunten voor zowel de VLM als de lokale projecten. In de context van de **Vlaamse Go4Food-strategie** zien we dat verschillende beleidsconcepten en -instrumenten naar voor geschoven worden vanuit een meer holistische benadering op lokale, duurzame en gezonde voeding. In enkele gevallen zijn deze concepten ook al toegepast in pilootvorm op bovenlokale schaal, wat kansen biedt voor verdere uitrol en impact.
- Naast het reeds op enkele plaatsen geadopteerde ‘voedsellandschap’, bieden de beleidsconcepten van **voedselomgeving** en **voedselregio** potentieel voor rurale projecten om bredere impact op de voedseltransitie te generen.
- Een **voedselomgeving** benadert het voedselsysteem en de transitie vanuit een wat breder omgevingsperspectief, met aandacht voor de fysieke-ruimtelijke inpassing in niet-rurale gebieden en voor gedragsmatige en culturele aspecten aan de vraagzijde van het voedselsysteem.
- Een **voedselregio** vertrekt minder dan de voedsellandschappen en -omgeving vanuit het fysiek-ruimtelijke aspect, maar legt de nadruk op de werking van het systeem en (korte) voedselketens zelf.
- Deze kaders kunnen een meer structurele, strategische omkadering bieden om initiatieven in een samenhangend geheel te plaatsen. Ze maken het mogelijk om linken te leggen met een grotere diversiteit aan partners en tussen verschillende beleidsdomeinen en creëren een context waarin ook burgers/ consumenten sterker betrokken worden.

5.6.2 Aanbevelingen voor beleid

- **Creëer synergiën tussen verschillende Vlaamse beleidsconcepten- en instrumenten.** Een doordachte afstemming kan harmonisatie bevorderen of duplicatie voorkomen. De Go4Food-strategie en -werking kan de nodige ruimte en kader bieden om expertise en creativiteit van diverse actoren in Vlaanderen rond 'voedsel' samen te brengen en te verbinden om deze concepten en instrumenten op coherente wijze verder uit te rollen en in te zetten.
- **Versterk de herkenbaarheid van de concepten naar actoren die er gebruik van maken** door bovengenoemde structuren binnen het beleidswerk op te zetten en verder uit te dragen. Kom daarbij tot een coherent verhaal dat kan dienen als werkkader.
- **Bepaal en benoem de specifieke rollen van de verschillende beleidsactoren.** Positioneer VLM als agenderende, ondersteunende of uitvoerende instantie. Specificeer wat wel en niet verwacht kan worden van de entiteit binnen de projecten door middel van richtinggevende kaders.

- **Betrek lokale overheden bij de valorisatie van de concepten en denk na over hoe ze meer betrokken kunnen worden bij de ontwikkeling van meer regionale voedselstrategieën.** Lokale overheden spelen een cruciale rol in de implementatie van voedselstrategieën. Het versterken van hun betrokkenheid bij de ontwikkeling van regionale voedselstrategieën, waarbij er meer aandacht komt voor de lokale context en behoeften, zorgt ook voor een versterking van (de impact van lokale projecten op) de voedseltransitie. Dit kan door lokale besturen te betrekken bij pilootprojecten en hen te ondersteunen in de uitrol van beleid op bovenlokaal niveau.

5.6.3 Aanbevelingen voor LEADER-praktijk

- **Schrijf projecten in de bovenvermelde beleidsconcepten en -instrumenten in en maak gebruik van de structuren die ze bieden.** Op die manier kan de reikwijdte en mogelijkheden voor continuering van de rurale projecten vergroot worden. Concreet kan hierop ingespeeld worden door:
 - Het bevorderen van gunstige omgevingsfactoren (gedragmatig en cultureel) en sensibiliseren van consumenten/ 'eindgebruikers' van voeding.
 - Rekening te houden met hoe het lokale project hieraan kan bijdragen in het concept van de voedselomgeving.
 - Trachten het aanbod gezonde lokale voeding te verhogen in de directe omgeving.
 - Na te denken over de fysieke-ruimtelijke inpassing van het project in de regio. Hou innovatieve (verdelings)vormen (cfr. automaten, hubs) tegen het licht met aandacht voor de toegankelijkheid van het project.
- **Lever, door verkenning of toepassing van deze beleidsconcepten, input voor de ontwikkeling van hogere beleidskaders.**

5.7 VERSTERK COÖRDINERENDE EN VERBINDENDE ROLLEN IN HET SYSTEEM

5.7.1 Context

- Al het bovenstaande duidt telkens op de multidimensionaliteit van de voedseltransitie, en de nood om deze vanuit een multi-actor en multi-level benadering aan te pakken. Het voedselsysteem raakt verschillende domeinen die ook elk hun eigen logica en dynamiek kennen. Individuele ‘domeingebonden’ projecten alsook lokale besturen missen op zichzelf de nodige capaciteit en kritische massa om structureel domein-overstijgend in te werken op het voedselsysteem.

Er is een duidelijke nood aan coördinerende mechanismen en rollen in het systeem om verbindingen te leggen tussen verschillende type actoren en projecten, en samenhang te bevorderen tussen project- en/of beleidsmatige initiatieven op verschillende niveaus (lokaal, regionaal, Vlaams). Ondermeer de regisseursrol, nu in pilootvorm, kan een belangrijke tussenschakel vormen om samenwerking op bovenlokaal niveau te coördineren en te richten op structurele capaciteitsopbouw en concrete realisaties.

5.7.2 Aanbevelingen voor beleid

- **Om de coördinatie en samenhang in de voedseltransitie te vergroten is meer structurele investering en ondersteuning van bovengenoemde rollen nodig.** We bevelen aan om de regisseursfunctie in het voedselsysteem verder te verankeren, waar opportuun gekoppeld of ingebed in de uitbouw van bovenlokale voedselhubs. Gezien de complexiteit en de centraliserende verantwoordelijkheid van deze rol, lijkt het ons aangewezen om deze te organiseren vanuit een groter geheel, een organisatie of netwerk. Op die manier kan een beroep worden gedaan op een bredere waaier aan competenties en voldoende capaciteit om de rol effectief in te vullen.
- **Ook op lokaal bestuursniveau is het nodig om aan capaciteitsopbouw te doen, om lokale initiatieven met gepaste governance te kunnen omkaderen.** Gezien de toenemende interesse en groeimarge op vlak van organisatie leent lokaal voedselbeleid zich goed om collectieve praktijkgerichte opleidingen of kennisdelingstrajecten voor lokale diensten op te zetten. Een zogenaamde ‘community of practice’ kan hiervoor een geschikte vorm zijn als platform voor regelmatige kennis- en ervaringsdeling tussen projecten, actoren en beleidsmakers, gekoppeld aan een ‘theoretischer’ opleidingsdeel. De VVSG is goed geplaatst om hierin een rol te spelen, gezien hun eerder traject rond het thema. Voorwaarde is uiteraard dat de VVSG zelf hier ook structurele werkings- en kennisopbouw in voorziet. Dat zal weer afhangen van de vraag naar ondersteuning die er vanuit lokale besturen bestaat en geuit wordt.

5.7.3 Aanbevelingen voor de LEADER-praktijk

- Voor lokale LEADER projecten geldt hier hetzelfde als hierboven al benoemd is, namelijk zelf **actief verbinding zoeken met externe relevante initiatieven, actoren, netwerken** om eigen en gezamenlijk bereik en uitbouw te versterken, ook buiten het eigen gebied en het rurale domein, bijvoorbeeld via een voedselregisseur.

Daarnaast is het zaak om de rol van de **LEADER-coördinator te versterken als verbinder en navigator** voor (succesvolle) projecten binnen en buiten het LEADER-kader, bijvoorbeeld richting relevante lokale besturen, bovenlokaal georganiseerde voedselhubs of alternatieve financieringsmogelijkheden. Dit plaatst de LEADER-coördinatoren in een essentiële rol in het versnellen van de voedseltransitie vanuit het lokale niveau. De versterking van deze coördinatie rol binnen LEADER zal direct dienen als mechanisme voor disseminatie van resultaten en facilitator voor verdere uitbouw van succesvolle experimentele initiatieven.

Het is hierbij van belang de complexiteit van deze rol te erkennen, en dus ook beleidsmatig de nodige steun te voorzien om deze functie ook daadwerkelijk steviger uit te bouwen.

Bijlage 1: Overzicht interviews 25 voedselprojecten

Projecttitel	Contactpersoon	Emailadres	Provincie Project	Leedergebied	Datum interview
Bio van veld tot schap	Wim Vandenberghe	info@frambiosaybesos.be	West-Vlaanderen	Westhoek	11/03/2024
Bioboeren in de Westhoek - Samen sterk	Lieven Delanote	lieven.delanote@inagro.be	West-Vlaanderen	Westhoek	06/05/2024
BIODIVERS VAN AKKER TOT BAKKER	James Mousseau	james.mousseau@sint-truiden.be	Limburg	Haspengouw	11/03/2024
biodiverse fruitteelt in een klimaatbestendig landschap	Joke Rymen	joke.rymen@rlhv.be	Limburg	/	29/03/2024
Boer & Buurtsuper	Patrick Pasgang	patrick.pasgang@innovatiesteunpunt.be	Limburg	/	13/03/2024
Boer en dorp verbinden	Greet Aernouts	greet.aernouts@rurant.be	Antwerpen	Kempen Oost	22/03/2024
Boer zkt. Bank	Elien Rosseel	elien.rosseel@poperinge.be	West-Vlaanderen	Westhoek	15/03/2024
Boerenlandschap Pajottenland-Brussel	Anne-Marie Vangeenberghe	anne-marie.vangeenberghe@boerenbond.be	Vlaams-Brabant	Pajottenland	19/03/2024
Boergondische Buren	Careen Verwilligen	careen.verwilligen@egtslinieland.eu	Oost-Vlaanderen	Waasland	11/03/2024
Coöperatief platform lokale producenten Oost-Vlaanderen	Kaat Pauwels & Monique Vervae	kaat@vanier.gent	Oost-Vlaanderen	/	12/03/2024
De Glazen Huizen	Bavo Vanden Broeck	bavo@festivaldranouter.be	West-Vlaanderen	Westhoek	14/03/2024
Duurzame producten uit het Limburgse landschap	Katrien Schaerlaekens	Katrien@rlkm.be	Limburg	/	29/03/2024
Foodsavers Westhoek	Lien De Vos	lien.de.vos@dvwesthoek.be	West-Vlaanderen	Westhoek	18/03/2024
Fruitige Voedselbossen	Katrien Zuallaert	katrien.zuallaert@avansa-oostbrabant.be	Vlaams-Brabant	Hageland	08/05/2024
Hup HUB Brussel	Ann Detelder	adetelder@ons.be	Vlaams-Brabant	/	22/03/2024
Kempische ovenshotels	Lieve Heurckmans	lieve.heurckmans@gemeentemol.be	Antwerpen	Kempen Oost	15/03/2024
KoKed: Korte Keten breed toegankelijk maken in Diest	Bart Severi	bart.severi@diest.be	Vlaams-Brabant	Hageland	22/03/2024
Korte keten Meetjesland, kortbij!	Sven De Wever	sven.de.wever@plattelandscentrum.be	Oost-Vlaanderen	Meetjesland	13/03/2024
Korte ketens voor innovatieve niche teelten	Kathelijne Ferket	kathelijne.ferket@vlaamsbrabant.be	Vlaams-Brabant	/	04/03/2024
Lekker lokaal	Melanie Ryckaert	melanie.ryckaert@turnhout.be	Antwerpen	/	19/04/2024
Oleander. Krinkelend winkelend Meetjesland	Dirk Slachmuylders	dirkdirk106@outlook.com	Oost-Vlaanderen	Meetjesland	25/03/2024
Open ruimte voor lokale voedselstrategieën	Petra Tas	contact@delandgenoten.be	Limburg	/	04/03/2024
Verbeterde afzet van hoeveardappelen	Ilse Eeckhout	Ilse.eeckhout@proefcentrum-kruishoutem.be	Oost-Vlaanderen	Waasland	08/04/2024
Voedsel+Dorp	Marlies Caeyers	marlies.caeyers@provincieantwerpen.be	Antwerpen	/	28/03/2024

